

Rechtskundig Weekblad

Vereniging zonder winstgevend doel

Versijnt elke zondag

Abonnementsprijs: 800 fr. per jaar

Postchekrekening nr. 3185.22

Beheer en Redactie: Prof. Mr. Ridder René VICTOR, Britselei 40, Antwerpen

HET TOEKOMSTIG HUWELIJSRECHT VAN INDONESIE

door Prof. Dr Goungioksiong. (*)

I. De strijd om de unificatie.

I

Het huwelijksrecht is in Indonesië altijd een actueel onderwerp. Het huwelijk is « steeds in discussie » (1). Vooral na de dertiger jaren trok het sterk de aandacht (2). De vrouwenorganisaties die emancipatie van de Indonesische vrouw voorstonden hielden zich onophoudelijk met het probleem bezig. De strijd ging toen voornamelijk om de monogamie (3). Men vond de rechtspositie van de Indonesische vrouw allesbehalve bevredigend. De gemakkelijke wijze van het zich losmaken uit de echtelijke band door de man, n.l. door het eenvoudig uitspreken van de « *talak* »-formule, was een doorn in het oog. Het is daarom begrijpelijk, dat nu Indonesië onafhankelijk is geworden, van de zijde der vrouwenbeweging gestadig wordt aangedrongen op het tot stand komen van een nieuw huwelijksrecht (4).

Wat is hiervan terecht gekomen? Is er reeds een nieuwe positieve regeling tot stand gekomen?

Helaas moet gezegd worden, dat men tot nu toe nog geen nieuwe concrete huwelijkswet voor Indonesië heeft. Wel zijn serieuze voorbereidingen gedaan in deze richting en is men het eens geworden over bepaalde *principes* van het toekomstige huwelijksrecht.

In dit artikel zullen we enige beginselen van het nieuwe huwelijksrecht nader beschouwen. Wij zullen ons hierbij hoofdzakelijk beperken tot een uiteenzetting over de strijd om de unificatie na de soevereiniteitsoverdracht. Voor ons die voornamelijk belang stellen in de groei en bloei van het Indonesische conflictenrecht, in het bijzonder het intergentiel recht, verdient dit aspect de volle aandacht. Bestaansvoorwaarde voor het intergentiel recht is immers het aanwezig zijn van rechtspluralisme (5). Indien men tot unificatie van het huwelijksrecht zou komen, betekent dit de doodsteek voor het intergentiele huwelijksrecht. In

onze beschouwingen zullen we ook aandacht schenken aan de verhouding tussen het godsdienstig recht en het volksrecht, een onderwerp dat sinds lang de aandacht van Westerse juristen die met Indonesisch recht te maken hebben, getrokken heeft.

Sinds de oprichting van het speciale Instituut voor Nationale Rechtsvernieuwing in Indonesië, de *Lembaga Pembinaan Hukum Nasional* (afgekort: L.P.H.N.) in 1958 (6) is men bezig geweest met het voorbereiden van de nieuwe huwelijkswet. Doch er moet bij gezegd worden, dat deze voorbereidingsmaatregelen niet altijd even krachtig ter hand zijn genomen. In het begin, kort na het oprichten van het betreffende Instituut was men dadelijk begonnen met het treffen van voorbereidingen. Men heeft daarna verscheidene jaren verloren met het polemiseren en debatteren over de aan te nemen principes op het gebied van het nieuwe huwelijksrecht.

Het is gebleken dat vooral de vóóroorlogse meningsverschillen over de rol van enerzijds het *Adatrecht* en anderzijds de *Islam* de vertraging teweeg hebben gebracht (7). Het bleek dat beide richtingen in het Instituut voor Nationale Rechtsvernieuwing, vertegenwoordigd waren. Vaak kwam het tot een « treffen » tussen de twee stromingen. De ene stroming wilde in navolging van de vooroorlogse *adatrecht-corypheën* voorop stellen dat slechts de Islamietische instellingen die *gerecipieerd* blijken te zijn in het *adatrecht* moeten worden geëerbiedigd. De andere stroming die de « ondergeschiktheid » van de *Islam* aan het *adatrecht* onduelbaar achtte, vond deze gedachtegang een « duivelse theorie » (*teori Iblis*).

De Minister van Justitie, aan wie het Instituut voor Nationale Rechtsvernieuwing ondergeschikt was, zag na verloop van tijd in, dat het Instituut te weinig opschoot en reorganiseerde daarom een en ander. De betrokken Minister van Justitie achtte het bovendien gewenst dat voorlopig de voorbereidingen voor een nieuw huwelijksrecht tijdelijk werden gestaakt. Men achtte het beter om andere dringender onderwerpen prioriteit te verlenen.

Evenwel kwamen er niet lang daarna wederom stemmen

(*) Hoogleraar aan de Universiteit van Indonesië, de Militaire Rechtsacademie en de Politie Academie te Djakarta; Lid van het Instituut voor Nationale Rechtsvernieuwing; Gasthoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam.

om het nieuwe huwelijksrecht verder te behandelen. Op aandrang van de vrouwelijke leden van het Instituut voor Nationale Rechtsvernieuwing Nieuwe Stijl werd er weer een Werkcommissie (*Panitya Kerdja*) gevormd, welke deel uitmaakte van de Privaatrechtelijke Sectie. Deze werkcommissie, bestaande uit leden van het Instituut voor Nationale Rechtsvernieuwing, vertegenwoordigers van het Departement voor Godsdienstzaken, Justitie, de vrouw-organisaties en Universitaire kringen, is thans druk doende om definitieve ontwerpen van nieuwe huwelijks-wetten in elkaar te smeden. Met de basis-beginselen is men reeds klaar gekomen.

In de loop van onze verhandeling zullen we op deze actuele beginselen en samenhangende problemen waarmede men met het toekomstige huwelijksrecht in Indonesië te kampen heeft wijzen.

II

Het bovenstaande was een kort relaas van de recente voorbereidingen, speciaal in het kader van het Instituut voor Nationale Rechtsvernieuwing. Zoals gezegd, trok echter het probleem voor een nieuw huwelijksrecht reeds veel eerder de aandacht. Het ging hand in hand met de emancipatiebeweging van de moderne Indonesische vrouw. Sinds het Eerste Congres in 1928 (*Kongres Perempuan Indonesia*) op 22-25 december te Djokdjakarta, stond de vernieuwing van het huwelijksrecht onafgebroken op het programma van de Indonesische vrouwenbeweging. Gedurende tientallen jaren is het huwelijks- en echtscheidingsrecht in Indonesië in de belangstelling gebleven van de gehele maatschappij⁽⁸⁾.

Als eerste serieuze poging om na de soevereiniteitsoverdracht te komen tot een nieuw huwelijksrecht mag in dit verband genoemd worden de instelling van de speciale «Staatscommissie tot bestudering van het huwelijksrecht, de verstoting en herroeping ervan» (*Panitya Penjelidik Peraturan Hukum Perkawinan, Talak dan Rudjuk*). Deze Commissie was samengesteld door de Minister voor Godsdienstzaken in 1950⁽⁹⁾. Zij heeft een ontwerp voor het nieuwe huwelijksrecht tot stand gebracht⁽¹⁰⁾.

De Staatscommissie had als ideaal vooropgesteld dat het nieuwe huwelijksrecht voor Indonesië op *uniforme* leest moest worden geschoeid. Rechtspluralisme op het gebied van het huwelijksrecht diende te verdwijnen. Men achtte de tijd voldoende rijp, nu Indonesië een nationale eenheidsstaat was geworden, om ook op het gebied van het huwelijksrecht tot unificatie te komen.

Deze drang naar unificatie op het gebied van het huwelijksrecht is m.i. één van de grootste hinderpalen geweest voor de totstandkoming van het nieuwe huwelijksrecht. Dat de eerste pogingen tot vernieuwing van het huwelijksrecht geen resultaten hebben geleverd is voornamelijk veroorzaakt door de unificatiegedachte.

De praktijk heeft uitgewezen dat men naderhand van deze unificatie-gedachte is afgestapt. Reeds dezelfde Staatscommissie ter bestudering van het Huwelijksrecht, de Talak en Rudjuk had in haar latere ontwerpen van een rigoreuse doorvoering der unificatiegedachte afgezien⁽¹¹⁾. Hoe het met de meest recente ontwerpen van het Instituut voor Nationale Rechtsvernieuwing gesteld is, zullen we nader zien.

Thans willen we beginnen met het Eerste Ontwerp Huwelijksrecht in beschouwing te nemen⁽¹²⁾.

In de considerans van het Ontwerp Huwelijksrecht van genoemde Staatscommissie, die tot 1954 reeds niet minder dan 140 keren vergaderd heeft⁽¹³⁾ werd vooropgesteld, «dat het nodig is om één algemene regeling te hebben, die het huwelijksrecht voor alle Indonesische staatsburgers regelt, *zonder onderscheid* te maken naar groep, godsdienst of afkomst, een en ander in overeenstemming met de Staats-

filosofie, de Pantja Sila, naast afzonderlijke regelingen die voor de respectievelijke groepen gelden».

De Memorie van Toelichting gaf een nadere uitleg omtrent de noodzakelijkheid van een nieuw huwelijksrecht voor Indonesië en de wenselijkheid van unificatie. Reeds lang werd het in de Indonesische maatschappij aangevoeld dat de oude verhoudingen op het gebied van het huwelijksrecht niet meer houdbaar zijn, zeker niet in de huidige veranderde omstandigheden. In dit opzicht zijn zowel de rechtspraktijk als de rechtstheorie het eens. De oude regelingen voldoen niet langer aan het rechtsgevoel en het rechtsbewustzijn van het Indonesische volk. Er behoorde een nieuw huwelijksrecht te komen, gegrondvest op het beginsel van de Staat, de Pantja Sila. De nieuwe huwelijkswet zal *rechtszekerheid* brengen. De wet zal ook eenheid brengen voor alle bevolkingsgroepen, godsdiensten en ethnische groeperingen⁽¹⁴⁾.

Er werd bij vermeld dat door de unificatie de verscheidenheid van regelingen die een hinderpaal zijn gebleken voor de harmonische éénwording van de natie zullen worden opgeruimd. Alle «muren van onderscheid» tussen de staatsburgers, die de regelingen der voormalige overheid met zich meebrachten, zullen door de unificatie worden doorbroken.

De verschillende regelen op het gebied van het huwelijksrecht zijn:

1. Het Burgerlijk Wetboek, dat gold voor de bevolkingsgroep der Europeanen en Vreemde Oosterlingen - Chinezen; (Voor Vreemde Oosterlingen - niet Chinezen geldt hun adatrecht en godsdienstig recht).

2. De Huwelijksordonnantie Christen-Indonesiërs, Stbl. 1933 no. 74 jo. 1936 no. 607, voor Java-Madura, Minahassa en Amboina.

3. Voor de Islamietische Indonesiërs golden:

a) De Huwelijksordonnantie voor Java en Madura, Stbl. 1929 no. 348 jo. 1931 no. 467;

b) De Vorstenlandse Huwelijksordonnantie, Stbl. 1933 no. 98;

c) De Huwelijksordonnantie Buitengewesten, Stbl. 1932 no. 482 en Bijblad no. 14266;

Tijdens de Republikeinse tijd en daarna werden nog afgekondigd:

a) De Wet van 1946 no. 22 omtrent de registratie van Nikah, Talak en Rudjuk, waarbij werden afgeschaft de Huwelijksordonnantie Stbl. 1929 no. 348 en de Vorstenlandse Huwelijksordonnantie, Stbl. 1933 nr. 98;

b) De Wet van 26 oct. 1954 no. 32, L.N. 1954 no. 98, waarbij de Wet 1946 no. 22 voor het hele gebied buiten Java en Madura werd toepasselijk verklaard.

Dit pluralisme diende te verdwijnen.

De Staatscommissie Nikah, Talak en Rudjuk streefde echter in de uiteindelijke versie van haar wetsontduiking niet naar een volledige unificatie. Zij gaf een aparte plaats aan verscheidene speciale regelingen voor de diverse groeperingen naar godsdienst, ethnische groepen en rechtsgroepen⁽¹⁵⁾. Evenwel wenste zij toch duidelijk een uniforme huwelijkswet met *materiële inhoud* voor alle staatsburgers.

III

Hier is de Staatscommissie voor het Huwelijksrecht, Talak en Rudjuk afgeweken van het door de meerderheid der Indonesische juristen voorgestane stelsel op het gebied van het huwelijksrecht⁽¹⁶⁾. Het is bekend dat de unificatiegedachte niets nieuws is. Reeds lang, zelfs bij de in-

voering van de codificatie in de jaren 1848, had men er over nagedacht of het niet wenselijk zou zijn om het geschreven Europese recht voor alle groepen der bevolking toepasselijk te verklaren (17). Indien wij de rechtshistorische ontwikkeling volgen, wordt het ons duidelijk dat de plannen tot unificatie op het gebied van het privaatrecht nooit in goede aarde zijn gevallen bij de meerderheid der juristen die zich bezighielden met het Indonesisch recht. Unificatie op het gebied van het privaatrecht heeft nooit plaats gevonden.

Na de onafhankelijkheid zijn er echter stemmen opgegaan onder de Indonesische rechtsgeleerden om tot codificatie en waar mogelijk tot unificatie over te gaan. Men vindt het een anomalie dat er in een souverain Indonesië zoveel rechtsverscheidenheid heerst op privaatrechtelijk gebied.

De leus is dus: *Zoveel mogelijk* moet tot unificatie worden overgegaan. Het was echter bij het begin opgevallen, dat *niet* op alle gebieden van het privaatrecht unificatie kan worden doorgevoerd. Men zag spoedig in dat er onderscheid moest gemaakt in wat Hijmans noemde het «koelere zakenrecht» en het «verhittende familierecht» (18).

Op het gebied van het zakenrecht, het contractenrecht of het verkeersrecht in ruimere zin, dus alles wat met het vermogensrechts te maken heeft, zou unificatie, en liefst in overeenstemming met moderne internationale beginselen, zeer wel mogelijk zijn. Doch op het gebied van het familierecht, waaronder begrepen het *huwelijksrecht* en het erfrecht zou unificatie op korte termijn voor Indonesië niet doorvoerbaar zijn.

Deze gedachtengang was reeds vroeg naar voren gebracht door wijlen Supomo, die in zijn bekende Diëstrede voor de Gadjah Mada Universiteit te Djokjakarta, al in 1947, zich heeft uitgesproken voor de hierboven vermelde gedachten (19). In verband met het probleem van de positie van het adatrecht in het nieuwe onafhankelijke staatsbestel, werd naar voren gebracht, dat unificatie van privaatrecht, wel degelijk op korte termijn mogelijk zou zijn ten opzichte van het *verkeersrecht* in ruimen zin, het *arbeidsrecht* en ook het *grondenrecht* (20). Doch unificatie op het gebied van het familierecht, waaronder het huwelijksrecht, wordt voorlopig niet mogelijk geacht.

Deze opvatting van Supomo heeft bij vele juristen die het Indonesisch recht kennen, bijval gevonden. Men zou kunnen zeggen dat er geen enkel bekend Indonesisch jurist voorstander is van unificatie op het gebied van het materiële huwelijksrecht. Verschillende rechtsgeleerden, zoals Chabot (21), Prins (20), Slamet (33), Hazairin (54) hebben hierover hetzelfde standpunt verkondigd.

Mijns inziens is dit een gezond standpunt. Zoals reeds door Supomo naar voren gebracht zijn de opvattingen op het gebied van het familierecht, in het bijzonder het huwelijksrecht dat ons onderwerp van bespreking vormt, zo innig verbonden met de godsdienstige en religieuze opvattingen van de betrokkenen, dat een uniforme wetgeving, die aan de rechtsbehoeften en het rechtsbewustzijn van alle betrokken personen zou moeten voldoen, ten enenmale onmogelijk is.

Dit is het gebied waarvan gebleken is dat de betrokkenen, om Ter Haar's woorden te lenen, niet «*één gram der eigen rechtsverlangens op het altaar der unificatie*» zouden willen opofferen (25).

Het is ook duidelijk dat unificatie onuitvoerbaar zou zijn. Als men bedenkt dat men reeds vastloopt bij het beantwoorden van de vraag, welk beginsel wij nu moeten toepassen voor het uniforme huwelijksrecht, monogamie of polygamie? Hier begint al de controverse. De Islamieten zullen over het algemeen vasthouden aan de mogelijkheid tot het openstellen van polygamie (26), terwijl de Christenen en zij die reeds doordrongen zijn van Westerse rechtsopvattingen op dit gebied, de monogamie zullen

voorstaan. Om in één regeling beide opvattingen tot een bevredigende compromis te combineren zal niet lukken.

Hier geldt de waarheid van wat Kollewijn als «Vader van het intergentiel recht» ons steeds geleerd heeft, n.l. dat «alle recht, groepsrecht is» (27), d.w.z. dat alle opvattingen van wat goed of slecht is in een bepaald rechtsinstituut niet kunnen worden losgedacht van de groep voor wie het betrokken instituut zou gaan gelden. Wat voor groep A recht is, kan dat voor groep B niet altijd zijn. En omgekeerd. Zo is ook de vraag of polygamie goed is of niet, niet los te maken van de groep der Islamieten voor wie deze regelingen gelden. Is deze vraag, naar de opvattingen en behoeften van deze groep, wel als goed of slecht aan te merken? Alleen op zodanige wijze kan men een behoorlijk antwoord geven op de vraag of een bepaald rechtsinstituut goed of slecht is.

IV

Wat is er van het ontwerp van de Panitya Nikah, Talak en Rudjuk geworden? Zoals bekend, is het tot nu toe geen wet geworden.

Men is reeds over de eerste hoofdvraag omtrent de al dan niet wenselijkheid van unificatie gestruikeld.

De toenmalige Minister voor Godsdienstzaken, K.H. Masjkur, heeft zelf beaamd, dat de realisering van de voorgenomen unificatie niet eenvoudig zal zijn (28).

In mijn begin 1955 te Djakarta verdedigde proefschrift over de gemengde huwelijken heb ik reeds duidelijk te kennen gegeven, dat ik geen voorstander ben van unificatie van het huwelijksrecht (29). Ik acht de unificatie-idealen met betrekking tot het huwelijksrecht weinig reël. Het opleggen van een uniform recht zal door velen slechts als onrecht en strijdig met het rechtsgevoel worden aangemerkt. Verder heb ik, ietwat pessimistisch er op gewezen, dat wij in Indonësie niet bepaald een «wetgevend genie» aan de dag hebben gelegd, evenmin als de Nederlanders vroeger wat betreft het huwelijksrecht in Nederlands Indië dit hadden (30).

Deze in 1954 neergeschreven opvatting, dus *ten tijde* dat het definitieve ontwerp van de Staatscommissie voor de Nikah, Talak en Rudjuk alom bespreking had gevonden, bleek niet onjuist te zijn.

V

De ontwikkeling heeft laten zien, dat men van dit idee tot unificatie van het huwelijksrecht *thans* is afgestapt. Nu is het duidelijk, dat zelfs de vertegenwoordigers van de moderne vrouwenbeweging, die zich altijd voorstanders hebben genoemd van een modern uniform huwelijksrecht met materiële inhoud voor heel Indonesië, dit beginsel uiteindelijk hebben losgelaten. Deze tendenz is ook duidelijk merkbaar bij de huidige werkzaamheden van het Instituut voor Nationale Rechtsvernieuwing (L.P.H.N.). Thans wordt niet één uniform huwelijksrecht voorbereid, doch liefst niet minder dan 6 aparte ontwerpen, n.l.:

- 1) een wetsontwerp voor het huwelijksrecht van Indonesiërs, die de Mohammedaanse godsdienst belijden (31);
- 2) een wetsontwerp inzake het huwelijksrecht voor Protestantse Christen-Indonesiërs;
- 3) een wetsontwerp huwelijksrecht voor Katholieke Christen-Indonesiërs;
- 4) een wetsontwerp huwelijksrecht voor Hindu-Baliërs;
- 5) een wetsontwerp Basis Huwelijksrecht voor geheel Indonesië, dat slechts algemene beginselen en formaliteiten bevat;
- 6) een wetsontwerp op de gemengde huwelijken (internationale en interreligieuze) (32).

Men is dus *thans* af van de gedachte tot unificatie over de gehele linie van het huwelijksrecht. Wat men hoogstens

nog als ideaal vooropstelt is een z.g. « *partiële unificatie* » en wel zoveel mogelijk beperkt tot de formele (dus de niet materiële) zijde van het huwelijk en van « losse » algemene beginselen voor het ideale huwelijk.

Evenwel moet erbij gezegd worden, dat men niet zonder tegenkantingen van de unificatiegedachte is afgestapt. Voordat het zover was, heeft het unificatiestreven nog een grote opleving beleefd.

Deze kwam met het door enige parlementsleden ingediende Ontwerp Huwelijkswet van 1958, bekend als het Initiatief Voorstel Ontwerp Huwelijkswet van Mevr. Soemari c.s. Dit ontwerp huwelijkswet werd door 12 parlementsleden (33) ingediend op 3 februari 1958, dus enige tijd nadat het eerste Ontwerp van de Panitya Nikah, Talak en Rudjuk schipbreuk had geleden.

Het Initiatief-voorstel van Mevr. Soemari c.s. ging voornamelijk uit van de unificatie-gedachte. Unificatie van het als Basis Huwelijkswet voorgedachte wetsvoorstel stond op de voorgrond. Evenwel hebben de makers van het Ontwerp de mogelijkheid geopend om conform de respectievelijke geloofsovertuigingen en adatrechtelijke tradities te huwen.

Hier zag men dus de unificatiegedachte enigszins getemperd naar voren gebracht, daar het mogelijk bleef om volgens de godsdiensten of het adatrecht te trouwen.

In de considerans van de Basis Huwelijkswet werd evenwel de unificatie vooropgesteld. Zij luidde: « Overwegende, dat het wenselijk is om één algemene regeling te treffen met betrekking tot huwelijken voor *alle* Indonesische staatsburgers *zonder onderscheid naar groep of ethnische afkomst* ». Verder werd er aan toegevoegd: « en zonder afbreuk te doen aan het recht van iedere staatsburger om te trouwen *overeenkomstig zijn godsdienst*, een en ander in overeenstemming met de Staatsfilosofie: de Pantja Sila » (34).

Dus enerzijds een uniform recht voor alle staatsburgers, ongeacht bevolkingsgroep of ethnische afkomst (35), anderzijds verscheidenheid van recht voor de belijders van diverse godsdiensten. Iedere gelovige heeft het recht om volgens zijn eigen godsdienst te trouwen (laatste zinsnede). Uit deze zinsconstructie kon de conclusie getrokken worden dat de mogelijkheid wordt geschapen voor aanhangers der verschillende godsdiensten om van dit voor *alle* staatsburgers geldende huwelijkswet gebruik te maken. Zoals bleek uit de parlementsdebatten, is juist deze mogelijkheid voor gelovigen, dus ook voor Islamieten, om door te huwen volgens het Ontwerp Basis Huwelijksrecht (het trouwen volgens de Islamietische opvattingen) een punt van overwegend bezwaar. Daarnaast vond men unificatie op huwelijksrechtelijk terrein onwenselijk.

In de Memorie van Toelichting op het Initiatief voorstel Basis Huwelijkswet werd de unificatiegedachte duidelijker naar voren gebracht. Onder meer werd vermeld, dat in overeenstemming met de staatsvorm van de Republiek, dat is een rechtsstaat opgetrokken als *eenheidsstaat*, het nodig is dat er ook één huwelijkswet komt met een *uniform recht* voor alle groepen van staatsburgers. Met de totstandkoming van de unificatie van recht, konden tegelijkertijd al de verschillende regelingen weggevaagd worden, die slechts de diverse bevolkingsgroepen verdeeld hielden hoewel ze eigenlijk nu reeds een eenheid behoren te vormen als staatsburgers van de Republiek Indonesië. Hieraan werd toegevoegd, dat slechts in uitzonderlijke gevallen, n.l. indien er andere godsdienstige bepalingen zijn, van het eenheidsrecht mocht worden afgeweken.

Over de « geest » (*djiwa*) van de nieuwe huwelijkswet werd nog naar voren gebracht dat in overeenstem-

ming met de Pantjasila, alles in het werk gesteld diende te worden om de eenheid van het volk (*kesatuan bangsa*) te bewaren. Daarom moest de pluraliteit van recht verdwijnen.

VI

Naast dit Initiatiefvoorstel van enkele parlementsleden, werd in 1959 ook een ander Ontwerp Huwelijksrecht bij het Parlement ingediend (36), n.l. door de linkse fractie, de Indonesische Communistische Partij, de P.K.I. (37). Ook dit ontwerp ging allereerst uit van de unificatiegedachte.

Volgens verklaringen werd dit Ontwerp gebaseerd op de conceptie van de Panitya Penjelidik Hukum Perkawinan, Talak en Rudjuk, die wij boven hebben vermeld. Doch bij nadere bestudering is het ons opgevallen dat dit Ontwerp in hoofdzaak uitging van dezelfde beginselen die vervat zijn in het Burgerlijk Wetboek.

Zoals gezegd ging dit ontwerp voornamelijk uit van de unificatiegedachte. De ontworpen huwelijkswet is bedoeld om voor *alle* staatsburgers te gelden. Evenwel is ook hier de unificatiegedachte niet helemaal consequent doorgevoerd. De initiatiefnemers hebben duidelijk ingezien dat algehele unificatie niet mogelijk was. Daarom werd naast het beginsel van unificatie ook tevens ruimte opengelaten voor de huwelijken die volgens de godsdienst zijn gesloten. Duidelijk zagen we dit in artikel 30 van het Ontwerp Huwelijksrecht der fractie van de P.K.I. Dit artikel luidde: « Huwelijken volgens de godsdienst worden door aparte wetten geregeld ». Hier is dus plaats gemaakt voor diversiteit van recht conform de diverse godsdiensten, naast de algemene Huwelijkswet.

Het is duidelijk dat niemand in Indonesië nog serieus voorstander is van algehele unificatie op het gebied van het huwelijksrecht. Hoogstens gaan de gedachten thans nog uit naar een *partiële* unificatie en de vraag is daarbij alleen tot hoever men kan gaan. Zal de gedeeltelijke unificatie slechts beperkt worden tot de formele huwelijksvormen en administratieve aangelegenheden of is het dieper en raakt het zodoende de materiele huwelijksvereisten. Dit vormt thans nog een punt van meningsverschil.

VII

De moeilijkheden bleken ook bij het Ontwerp Huwelijkswet voor Islamietische Indonesiërs, dat door de Regering in 1958 aan het Parlement werd voorgelegd. Dit ontwerp was door de Minister voor Godsdienstzaken speciaal ingediend als tegenzet tegen het door de parlementsleden Mevr. Soemari c.s. ingediende initiatiefvoorstel.

Volgens de toelichting was deze Huwelijkswet van 1958 gebaseerd op de arbeid van de reeds herhaaldelijk genoemde Staatscommissie van Mr. Teuku Moh. Hassan.

Er werd de nadruk op gelegd dat het volgens de regering raadzaam was om alvast te beginnen met het Ontwerp Huwelijkswet voor *Indonesiërs die de Islam belijden*. Men laat dus de gedachte naar algehele unificatie varen. Bewust ging men uit van het scheppen van *aparte* huwelijksregelingen voor de diverse godsdienstige groepen. Men is met de Islamietische groep als grootste groep begonnen. Dit is alleszins begrijpelijk, want voornamelijk bij deze groep heerste er alom ontevredenheid over de bestaande huwelijksregelingen.

De regering heeft het nodig geacht om met dit speciale Ontwerp te komen, aangezien zij zich helemaal niet kon verenigen met het door de parlementsleden ingediende initiatiefwetsontwerp. Haar voornaamste bezwaar was de

eraan ten grondslag liggende unificatiegedachte. De Minister voor Godsdienstzaken achtte Unificatie nog niet bereikbaar. Daarom wenste hij niet accoord te gaan met het algemene huwelijksrecht zoals door de parlementsleden was voorgesteld. De Minister begon met een huwelijksrecht voor de Islam groep. Door deze officiële houding van de Regering is de unificatiegedachte praktisch op de achtergrond geraakt.

De Minister bracht naar voren dat het huwelijk iets sacraals is. Het godsdienstige karakter van het huwelijk werd allereerst belicht. Evenals geboorte, besnijdenis en dood, speelt het huwelijk een grote rol in iemands leven. Het is een ware gebeurtenis, die nauw verweven is met het geestelijk leven van de betrokkenen. Godsdienstige en geloofsoverwegingen spelen hier een beslissende rol.

Door het godsdienstige karakter van het huwelijk naar voren te brengen is het zonder meer duidelijk dat thans de unificatiegedachte is losgelaten. Wel werd nog als « troost » voor de voorstanders van unificatie naar voren gebracht dat de Regering het tweede ontwerp van de Staatscommissie van Mr. Teuku Moh. Hassan, dat bedoeld was als regeling voor alle staatsburgers, alsnog zou bestuderen en vervolmaken, om het indien nodig te zijner tijd aan de volksvertegenwoordiging voor te leggen. Doch men begrijpt, dat dit slechts als tactische zet bedoeld is.

VIII

Deze tendens is nog duidelijker indien men de latere ontwikkelingen in verband met dit onderwerp gadeslaat. Zoals bekend is ook het Ontwerp Huwelijkswet voor Islamieten van 1958 geen wet geworden. De voornaamste bezwaren zijn gerezen van de zijde der Islamgroep zelf.

Uit de besprekingen in het parlement en uit de publieke debatten buiten het parlementsgebouw is duidelijk geworden dat men wederom over de polygamie is gestruikeld. De Islamitische groepen vonden het in het ontwerp voorgestelde stelsel, dat polygamie slechts is toegestaan met voorafgaande toestemming van de eerste (eerdere) echtgenote minder juist (art. 17 van het ontwerp). Zij willen duidelijker doen uitkomen dat polygamie tot de rechten van de man behoort, evenwel met grotere beperkingen dan thans de praktijk is. Over deze mogelijkheid tot polygamie werd een en ander naar voren gebracht in een tegenontwerp opgesteld door het Orgaan voor Overleg der Islamitische Indonesische vrouwen (*Badan Permusjawaratan Wanita Islam Indonesia* (38)).

Het tweede, derde en vierde huwelijk mag gesloten worden door de man indien de mening van de vrouw(en) over dit tweede en volgende huwelijk vooraf is *overwogen door de man en de penghulu*. (39).

Het tweede en verder huwelijk mag gesloten worden indien de man vooraf schriftelijk verklaard heeft dat hij rechtvaardig zal handelen (*berlaku adil*) tegenover al zijn echtgenoten en dat hij in het onderhoud van meerdere huishoudingen kan voorzien (art. 26).

Hoe het zij, de meningsverschillen omtrent de beperkingen van de polygamie vormen het voornaamste struikelblok. Dit was ook een van de hoofdbezwaren tegen het initiatiefvoorstel van Mevr. Soemarni c.s. en dat van de Communistische fractie. Hier werd vooropgesteld dat het huwelijk *in beginsel* monogaan is (40).

De strijd om de monogamie en de bezwaren tegen het polygamie stelsel vormen echter een apart onderwerp van bespreking.

Wij beperken ons hier tot een bespreking van de strijd om de unificatie. Hier vormen de meningsverschillen omtrent het aanvaarden van een monogaam of een polygaam

stelsel een allereerste illustratie van de onmogelijkheid om tot algehele unificatie te komen.

De islamietische groepen hebben ook bij de verwerping der initiatief voorstellen duidelijke taal gesproken (41).

Volgens hen is het huwelijk een sacrale instelling. Dientengevolge kan *alleen* een *godsdienstige* regeling t.o.v. het huwelijk aangenomen worden. Er is geen buiten-godsdienstige regeling omtrent het huwelijk mogelijk. Voorop werd gesteld dat voor het Indonesische volk, dat voor het grootste gedeelte bestaat uit aanhangers van de godsdiensten en daarom de geestelijke waarden van de verhouding tussen man en vrouw hoog acht, het als misplaatst geacht wordt om het huwelijk buiten de godsdienst om mogelijk te maken. Dit zou sterk de indruk wekken, als zou het Indonesische volk geen volk zijn dat gelooft in de Almachtige God. In verband hiermede kon de Islamietische fractie in het parlement niet accoord gaan met een *algemeen* huwelijksrecht naast de huwelijkswetten voor bepaalde godsdiensten. Sterker nog, het huwelijk kan slechts geldig zijn indien het overeenkomstig de godsdienst is gesloten. Dientengevolge zijn huwelijken die niet gesloten zijn overeenkomstig de godsdienst gelijk aan overspel, wat de vloek des Heren met zich meebrengt. Daarom sluit de Islamietische fractie zich geheel aan bij het door de Regering voorgestane idee om *aparte* huwelijkswetten te creëren voor de respectievelijke godsdienstige groepen.

Algehele Unificatie is dus definitief van de baan.

IX

Het standpunt van de Regering om prioriteit te verlenen aan aparte godsdienstige huwelijkswetten voor de diverse godsdiensten is ook voortgezet in latere pogingen voor een nieuw huwelijksrecht. Zoals vermeld is het door het Ministerie voor Godsdienstzaken ingediende wetsontwerp voor Islamietische huwelijken van 1958 geen wet geworden. In 1960 heeft de toenmalige Minister voor Godsdienstzaken nog getracht om tot een definitieve huwelijkswet voor de Islamietische groep te geraken. Hij probeerde resultaten te boeken door de toen gebruikelijke weg te volgen, n.l. door met behulp van de President een z.g. « *Peraturan Pemerintah Pengganti Undang-Undang* » (« *Perpu* », Regeringsverordening in plaats van wet) in het leven te roepen, waarbij dus de normale omslachtige procedure om met medewerking van het parlement tot wetten te raken, wordt omzeild. (42). In zijn begeleidend schrijven (43) werd o.m. naar voren gebracht dat de Regering van plan is om verschillende wetten voor de diverse godsdienstige groeperingen der Indonesische staatsburgers te maken. Dit zal geschieden naar de urgentie voor elke groep. Thans is het meest urgent om te komen tot een nieuw huwelijksrecht voor de Islamietische groep. De Christenen zijn het er in het algemeen over eens dat hun huwelijksrecht, als vervat in S.1933 no 74, laatstelijk gewijzigd en bijgewerkt door S.1946 no. 136 met enige vervolmakingen hier en daar, kan worden gehandhaafd.

Belangrijk in verband met deze beschouwing is de uitlating dat de Regering met betrekking tot een algemene Huwelijkswet, van mening is, dat zo'n wet alleen gerealiseerd zou kunnen worden indien zij beperkt is tot het *formele* gebied, de *registratie* en *administratie*, doch zich geenszins mag begeven op materieelrechtelijk terrein.

Begin 1962 heeft de toenmalige Minister voor Godsdienstzaken zijn Ontwerp huwelijksrecht voor Indonesische Islamieten nader toegelicht (44). Vooral met het oog op het door het Voorlopige Volkscongres aangenomen beginsel van zoveel mogelijke unificatie (45), ook op privaatrechtelijk terrein, dient het standpunt der rege-

ring die geen voorstander bleek te zijn van unificatie op het gebied van het huwelijksrecht, nader te worden toegelicht.

De Minister heeft de vraag opgeworpen of unificatie op het gebied van het huwelijksrecht wel doorvoerbaar was. Hij wees op de realiteit van het rechtsleven die m.b.t. het huwelijksrecht dualisme vertoont. Er is verscheidenheid wat betreft het *personeel afgebakende* recht tussen de verschillende bevolkingsgroepen (46). Er is ook *territoriale* verscheidenheid teweeg gebracht door het uiteenvallen van het gebied van de Republiek in Van Vollenhoven's 19 adatrechtskringen (47).

Dit in aanmerking genomen dient het streven naar unificatie door de M.P.R.S. uitgestippeld in de praktijk te worden benaderd (48).

Volgens de Minister zijn er twee wegen die tot unificatie kunnen leiden. De eerste weg is door het onge-rept « laten » van het adatrecht in zijn dynamische en plastische verschijningsvorm, zonder ingrijpen van de overheid. Indien op een gegeven ogenblik de rechtsopvattingen van de adatrechtsgenoten zover gevorderd zijn dat ze veranderingen wensen in het huwelijksrecht overeenkomende met de onder hen levende nieuwe rechtsbeginselen, kan worden overgegaan tot vernieuwing. Het adatrecht groeit mee met het rechtsbesef van de adatrechtsgenoten. Op de lange duur zal het Indonesische volk mogelijk tot het besef komen dat het als natie één rechtsovertuiging behoort te hebben, zodat dan de tijd rijp is voor eenheid van recht, ook met betrekking tot het huwelijksrecht. Doch de Minister voegde er aan toe dat dit proces een lang tijdsverloop zou nemen, te lang om er op te wachten. De huidige maatschappij eist een versnelde gang (« *gerak tjepat* ») naar een rechtvaardige en welvarende maatschappij (*masjarakat jang adil dan makmur*)!

Het probleem is thans hoe wij binnen korte tijd kunnen komen tot een huwelijksrecht gebaseerd op het adatrecht (conform Het Besluit van het Voorlopige Volkscongres) (49).

Tot algehele unificatie kunnen we moeilijk komen, doch er kan worden bewerkstelligd dat het adathuwelijksrecht niet zo'n grote verscheidenheid aan de dag legt als heden ten dage. Dit kan worden bereikt door de tweede weg te volgen.

Dat is, door voldoende aandacht te schenken aan de verschillende elementen van het adatrecht. In navolging van Van Vollenhoven, neemt men tegenwoordig aan dat het adatrecht drie bepaalde elementen bevat, te weten :

(1) Het *autochtone element*, bestaande uit de oude volksgewoonten overgeleverd door de volkshoofden en voorvaders. Dit is de z.g. « *adat pusaka* » (de overgeleverde adat), de « *adat istiadat* » wat ongewijzigd en rigoreus blijft van ouds tot op heden. Daarnaast heeft men de meer soepele « *gewoonten* » (« *Adat nan teradat* »), de gewoonte die meegaat met de tijd en de situatie van een bepaald tijdperk, derhalve gemakkelijk verandert en groeit.

(2) Verder heeft men het *godsdienstig element*, dat zijn bestanddelen die afkomstig zijn van de drie grote godsdiensten in Indonesië, te weten de Islam, het Christendom (onder te verdelen in Protestanten en Katholieken) en het Hinduïsme. Vooral de bestanddelen afkomstig van de Islam hebben de meeste invloed op het adatrecht, aangezien dit de godsdienst van de meerderheid der autochtone bevolking is.

(3) Het derde element is het *geschreven element*, dat zijn de wetten en verordeningen afkomstig van de Sultans, de Koningen van voorheen. Men kan stellen dat deze laatstgenoemde bestanddelen thans vrijwel geheel

tot het verleden behoren, omdat ze niet langer worden gehandhaafd.

Van de drie vermelde elementen is het tweede, het godsdienstig element van het adatrecht, verreweg het belangrijkste. En het is door middel van dit belangrijkste tweede element, dat de Regering thans tracht om tot de vorming van een positief nieuw huwelijksrecht voor Indonesië te komen binnen zo snel mogelijke tijd. Het is duidelijk dat dit tweede element vaste en overzienbare bestanddelen heeft, n.l. het godsdienstig recht (« *hukum agama* »), dat wortelt in de heilige geschriften met vaste en blijvende aspecten. Dit godsdienstige element kan als houvast gebruikt worden bij de nadere vorming van het huwelijksrecht.

Van Vollenhoven heeft reeds in zijn geschriften gesteld dat de « godsdienstige bestanddelen » gevormd worden uit bestanddelen afkomstig van de Islam, de Hindoe godsdienst, de Protestants-Christelijke en de Katholieke godsdienst (50). Dit komt overeen met de resultaten der research verricht door andere adatrechtsgeleerden.

Het godsdienstig element kan worden geacht de kern van het adatrecht te zijn, omdat het vast en eeuwigdurend van aard is, derhalve behoort het tot de z.g. « *adat istiadat* », wat « niet smelt in de zon noch vermolmd door de regen » (« *tidak lekang karena panas tidak lapuk karena hujan* »). Men kan dit duidelijk waarnemen bij de Islam, die grote invloed heeft op het adatrecht. De invloed en de verknochtheid tussen adat en Islamietische wet (*sjara*) is zo groot dat in het Sumatraanse Minangkabau (bekend om de invloed van de Islam) de spreuk opgeldt doet : « *sjara mengato, adat memakai. Adat bersandarkan sjara', sjara' bersandarkan adat dan sjara' bersandarkan Kitabullah* » (51).

Uit het bovenstaande blijkt de juistheid van het uitgangspunt der Regering om vier soorten van huwelijksrecht te ontwerpen voor de respectievelijke godsdienstige groepen, te weten :

- a. het huwelijksrecht voor Islamieten
- b. het huwelijksrecht voor Christenen (protestanten)
- c. het huwelijksrecht voor Katholieken
- d. het huwelijksrecht voor Hindoe's (Baliërs)

Als vijfde ontwerp kan dan een huwelijksrecht komen voor hen die niet tot een van de bovenvermelde godsdiensten behoren en dat enigzins algemeen is opgesteld (52).

Thans rijst de vraag hoe de verhouding te zien is tussen de genoemde godsdienstige huwelijkswetten en het huidige van kracht zijnde adatrecht.

Boven is uiteengezet dat de godsdienstige bestanddelen een belangrijk element vormen in het adatrecht. Dit godsdienstig element is tot nog toe ongeschreven. Met het aannemen van het Ontwerp Huwelijksrecht voor Islamietische Indonesiërs zal dit geschreven recht worden. Het adatrecht is ook ongeschreven recht. Zal de verhouding tussen het godsdienstig element dat geschreven recht zal worden met het autochtone element, daardoor verbroken worden ?

Het adatrecht blijft adatrecht, d.w.z. ongeschreven recht met dynamische en plastische karaktertrekken, recht dat zich ten alle tijde kan aanpassen en aan alle omstandigheden.

Zoals reeds uiteengezet is de verhouding tussen het autochtone element en het godsdienstige element zodanig dat het thans geen problemen meer opwerpt. Beide elementen zijn als een kleeft door elkaar verweven, ze ondersteunen elkaar, zijn praktisch niet te scheiden (53) en vaak kan het volk ook niet meer onderscheiden welke van de regels nu adatrechtelijke en welke godsdienstige zijn. Hierboven is reeds melding gemaakt van de adat-

spreuk : « *Adat bersandarkan Sjara', Sjara' bersandarkan adat dan Sjara' bersandarkan Kitabullah* ». (54)

In de ogen van de adatgemeenschapsgenoten is het godsdienstig element niet als iets afzonderlijks te zien, gescheiden van het adatrecht, doch beiden vormen een harmonieus geheel.

Daarom zal deze verhouding als voorheen blijven bestaan, ook nadat het godsdienstig element geschreven recht wordt.

De Minister voegde er aan toe dat over dit ontwerp speciale research is verricht in Sumatra's Westkust. In de periode van 11-21 december 1961 heeft men het Ontwerp: Islamietisch Huwelijksrecht aan de adathoofden voorgelegd. De adathoofden te Buttinggi en Padang evenals in het Minangkabause hebben dit Ontwerp goed ontvangen en zich bereid verklaard om de verwezenlijking ervan in de praktijk met hun gezag te ondersteunen. Ze zijn er van overtuigd dat dit Ontwerp in het Minangkabause gebied zou kunnen worden verwezenlijkt. Dit is zeer belangrijk, want als het « moederrechtelijke » Minangkabau, waar het adatrecht nog zo sterk is, dit ontwerp zou kunnen goedkeuren, zal het nog gemakkelijker zijn voor de patrilineale of parentele gebieden om het ook aan te nemen, daar dit ontwerp juist op het parentele stelsel steunt (55).

Uit het feit dat het Nationaal Instituut voor Rechtsvernieuwing thans niet minder dan 6 ontwerpen voorbereidt voor de verscheidene godsdienstige groepen en de gemengde verhoudingen, kan men opmaken dat thans niet naar *algehele* unificatie, doch hoogstens naar een « partiële unificatie » gestreefd wordt. Terecht kan men echter beter spreken van een « beperkte differentiatie ».

De Indonesische Regering heeft tot nu toe (1967) vastgehouden aan haar realistisch standpunt om niet langer naar *algehele* unificatie te streven. Een nieuw Ontwerp Huwelijksrecht voor Indonesische *Islamieten* is onlangs door het Ministerie voor Godsdienstzaken aangeboden (56). Hieruit blijkt nogmaals dat de unificatiegedachte, één huwelijksrecht voor alle Indonesische staatsburgers, voor goed is losgelaten (57).

(1) Vgl. J. Prins, « Adat en Islamietische plichtenleer in Indonesië, dissertatie Leiden (1948), 67 ev.

(2) Een zelfde tendentie is te zien in andere Mohammedaanse en Arabisch sprekende landen. Vgl. Anderson, J.N.D., *Islamic law in Africa: problems of today and tomorrow*; Read, J.S., *Women's status and law reform*; Coulson, N.J., *Islamic family law: progress in Pakistan*, in Anderson's « *Changing law in developing countries* », London (1963). Vgl. ter illustratie een recent bericht in de « *Reporter* », East Africa's fortnightly newsmagazine, 1/30, Aug., 25, 1967, p. 31 : « Kenya Marriage Commission, Unified law probe ».

(3) Vgl. Pijper, G.F., *De strijd om de monogamie, Koloniale Studien* (1937).

(4) Vgl. over de historie van deze pogingen, Mr. Nani Soewondo, *Kedudukan wanita Indonesia dalam hukum dan masyarakat* (De positie van de Indonesische vrouw in het recht en de maatschappij), Djakarta (1955), 128 ev.

(5) Naast de mogelijkheid tot onderling verkeer tussen personen uit de verschillende rechtsgroepen. Vgl. Mohammed Koesnoe, *Perkembangan dari pemikiran dan tjara penyelesaian masalah hukum antargolongan di Indonesia*, dissertatie Universitat Airlangga, Surabaya (1965), 161 ev. (De ontwikkeling over het denken en de methoden van oplossing voor intergentiele problemen in Indonesië).

(6) Bij Presidentieel Besluit dd. 30-3-1958, no. 107.

(7) Vgl. Lev, Daniel S., *The lady and the banyan tree: Civil law change in Indonesia*, 14 AJCL (1965) 292 noot 23 : « The LPHN has not accomplished a great deal. It has suffered, moreover, from the tendency of some of its members to continue such old but still alive, debates such as that over the conflict between adat law and Islamic law ».

(8) Vgl. Prins, J., diss. 2e druk (1950), 73 ev.

(9) De Commissie, vastgesteld bij Besluit van de Minister

voor Godsdienstzaken van 1-10-1950, no B/2/4299 en van 1-4-1951 no. B/2/1/8315, bestond uit 21 leden, onder voorzitterschap van Mr. Teuku Moh. Hasan. Zij was tot stand gekomen op aandrang van het Vrouwenfront (*Front Wanita*) dat alle vrouwelijke leden in het parlement omvatte. In de wandeling werd de Commissie ook aangeduid als « *Panitia Nikah, Talak dan Rudjuk* ».

(10) Eerste versie klaar gekomen eind 1952.

(11) In de Memorie van Toelichting op het Ontwerp Huwelijkswet voor Islamietische Indonesiërs van 1958 is naar voren gebracht dat na het houden van overleg en « hearings » met verschillende godsdienstige organisaties en vrouwenverenigingen uiteindelijk einde 1953- begin 1954 door de Panitya Nikah, Talak en Rudjuk twee Ontwerpen zijn overhandigd aan het Ministerie voor Godsdienstzaken : te weten een Ontwerp Huwelijkswet van algemene strekking en daarnaast een Ontwerp Huwelijkswet voor Indonesiërs die de Islam belijden.

(12) Hierbij is gebruik gemaakt van materialen verzameld in de (niet gepubliceerde) Djakartase scriptie van Mr. Tagor Daulay, « Enige opmerkingen betreffende het ontwerp inzake huwelijkswetgeving samengesteld door de « Panitya Penjelidik Peraturan Hukum Perkawinan, Talak dan Rudjuk ».

(13) Zie bericht in « *Keng Po* », 13-8-1954 onder « RUU Nikah, talak dan rudjuk » en de « *Nieuwsgier* », 24-2-1954.

(14) Memorie van Toelichting onder « Maksud » (Doel), sub. a. Cursiv. v. mij.

(15) Vide laatste zinsnede van bovengehaald citaat uit de considerans. Zie ook de Memorie van Toelichting op het Ontwerp Huwelijkswet voor Islamietische Indonesiërs van 1958.

(16) Vgl. Nani Soewondo, o.c. 156.

(17) Ten tijde van de voorbereidingen voor de invoering van het B.W. door Wichers.

(18) I. Henri Hijmans, *Algemene problemen van internationaal privaatrecht*, Zwolle (1937).

(19) Supomo, R. *Kedudukan hukum adat di kemudian hari*. (De positie van het adatrecht in de toekomst), Diëstre Djokjakarta (1947).

(20) De unificatie van het grondenrecht is later in 1960, met de invoering van de Agrarische Basiswet 1960 no. 5, realiteit geworden.

(21) Chabot, H. Th. Aantekeningen betreffende de codificatie van het adatrecht naar aanleiding van Soepomo's rede 1947, *Indisch Tijdschrift van het Recht* (T.) 1948, 159 ev.

(22) Prins, diss. (tweede druk). In de eerste als Leidse dissertatie uitgegeven eerste druk van 19-5-1948 vindt men deze mening nog niet.

(23) Slamet, *Privaatrechtelijke codificatie en maatschappij in Indonesië*, oratie, Djakarta (1949), 24

(24) Hazairin, *Hukum baru di Indonesia* (Nieuw recht in Indonesië), Djakarta (1950), 5

(25) Ter Haar, B. *Het huwelijksrecht der Christen-Inlanders*, « *De Stuw* » 4 no. 4 (1939), zie « *Verzamelde Geschriften* », II, 129. Zie ook mijn « *Pembaharuan hukum di Indonesia* » (Rechtsvernieuwing in Indonesië), Djakarta (1956), 17 ev.

(26) Vgl. o. a. de beschouwingen van het parlementslid Dr Ali Akbar i.v.m. het ontwerp Huwelijkswet 1958

(27) Kolléwijn, o.a. in « *Nieuwe beschouwingen van Mr Nederburgh over intergentiel privaatrecht* »; in « *Intergentiel recht. Verzamelde opstellen over intergentiel privaatrecht* », s' Gravenhage-Bandung (1955), 167 ev.

(28) Bericht in de « *Bintang Timur* » van 28-1-1954

(29) Gouwgioksiong, *Segi2 hukum peraturan perkawinan tjampuran* (Rechtsaspecten der Regeling op de gemengde huwelijken, Djakarta (1955), 3e druk (1961), 131 ev.

(30) Het huwelijksrecht van de meerderheid der bevolking is altijd ongeschreven gebleven.

(31) Dit op initiatief van het Departement voor Godsdienstzaken tot stand gekomen ontwerp is volgens berichten reeds aan het parlement voorgelegd.

(32) Men achtte het niet nodig om de zuiver *intergentiele* huwelijken (gebaseerd op het bestaan van verscheidene bevolkingsgroepen) apart te regelen, aangezien ze binnen afzienbare tijd zullen verdwijnen. Slechts de intergentiele huwelijken van *interreligieuze* aard zullen overblijven.

(33) Te weten Mevr. Soemari, Mevr. Supeni, Mevr. Sutijah Surya Hadi, Mevr. Lastri Soetrasno, Soedarsono, A. Mutlik, Soewono, Moersid Idris, Mr Gele Harun, Doedi Soemowidjojo, Soetoko Djojosubroto, Moedanir

(34) Curs. v. mij.

(35) Men had hierbij de diverse adatrechtsgemeenschappen op het oog.

(36) Op 11-3-1959

(37) Afkorting van «Partai Komunis Indonesia»

(38) Opgericht op 13-3-1958. Zie het door haar opgemaakte «Ontwerp huwelijkswet voor Islamieten» vervat in de «*Hasi12 Musjawarah*» (Resultaten van overleg)

(39) Mohammedaanse godsdienstbeambte

(40) Art. 1 lid 2 Initiatiefvoorstel Mevr. Soemari: «Dasar perkawinan adalah perkawinan-tunggal» (De grondslag van het huwelijk is het monogame huwelijk). Ook in art. 1 van het Ontwerp der Communistische Fractie vond men een soortgelijke beginselverklaring.

(41) Te vinden in het door K.H. Mustaien van de *Nahdatul Ulama* in de tweede ronde van de Algemene Beschouwingen over het Initiatiefvoorstel voorgebrachte verklaring namens de Islamietische fractie in het Parlement, destijds bestaande uit de *Nahdatul Ulama*, de *Masjumi*, de *P.S.I.I.* en de *Perti*. Zie de speciale uitgave van het Departement voor Godsdienstzaken «*Penjuluh Agama*» (Godsdienst voorlichting): «*Sekitar Rantjangan Undang2 Perkawinan*» (Omtrent het Ontwerp op de Huwelijkswet), VII (1959) no. 3-4

(42) In de huidige sfeer van de «*Orde Baru*» (Nieuwe Orde) worden al deze «*Peraturan Pemerintah Pengganti Undang2*» (Regeringsverordening in plaats van wet) nader onder de loupe genomen.

(43) van 4-5-1960 no. F/III/5661

(44) «*Pendjelasan tentang R.U.U. Pokok2 Peraturan Pernikahan Umat Islam*» van K.H.M. Wahib Wahab dd. 1-1-1962

(45) Besluit M.P.R.S. no. II/1960 dd. 3-12-1960

(46) Hierdoor ontstaan de *intergentiele* en *interreligieuze* rechtsproblemen

(47) Hierdoor worden de *interlocale* rechtsproblemen in het leven geroepen

(48) Amendement M.P.R.S., Besluit no. II/1960, Bijlage A no. 34 zegt zelf: «In het streven naar homogeniteit dient rekening gehouden te worden met de levende rechtswerkelijkheid in Indonesië. Het is een realiteit dat op het gebied van het familierecht, in het bijzonder het huwelijks- en erfrecht, men nog behoefte heeft aan rechtsdiversiteit, een en ander in overeenstemming met het rechtsbewustzijn dat leeft onder het volk. Het systeem dient daarbij gehomogeniseerd te worden en wel op basis van het z.g. «*Parentele stelsel*». Het hoogste rechtscollege dient leiding te geven in het homogeniserings-proces door in zijn uitspraken m.b.t. het huwelijks- en erfrecht de nadruk te leggen op het parentele systeem. Dit is in overeenstemming met de recente jurisprudentie van de *Mahkamah Agung* (Hoogste rechtscollege). De lagere rechtbanken volgen deze uitspraken waardoor een zeker uniformiteit ontstaat.

(49) Besluit no. II/1960, Bijlage A no. 35 a.3: «Opdat de nationale rechtsvernieuwing gebaseerd worde op de Staats-

ideologie en het *adatrecht* dat niet in tegenstrijd is met de ontwikkeling naar een rechtvaardige en welvarende maatschappij» («*Supaja azas2 pembinaan hukum nasional itu sesuai dengan haluan negara, dan berlandaskan pada hukum adat jang tidak menghambat perkembangan masyarakat adil dan makmur*»).

(50) Van Vollenhoven, *Het Adatrecht van Nederlandsch Indië*, deel I, afd. I, hoofdstuk II en V, 3e stuk over «*Bestanddelen van het adatrecht*».

(51) Besluit van de Rapat ninik-mamak se-Luak Agam van 16 Dec. 1961 te Bukittinggi, hetgeen vrij vertaald luidt: «*De sjara' regelt, de adat past het toe. De adat steunt op de sjara' en de sjara' steunt op de adat. De sjara' is gebaseerd op de «Heilige Koran»*»

(52) Later is men hierop enigszins teruggekomen. In de sfeer van de nieuwe orde wordt verondersteld dat iedere Indonesische staatsburger een godsdienst of geloof heeft

(53) Prins (diss., 53) merkte hierover op: «*Vooraf, waar de dynamiserende invloed van Westerse bedrijvigheid en Westerse denkbeelden, noch de individualiserende werking van (modern) Islamietisch besef is doorgedrongen, zijn «hoekoem» en «adat» verweven als de schering en inslag van hetzelfde kleed en de tegengestelde kleuren zijn vervloeid*».

(54) Juist in deze Sumatraanse gebieden is de tegenstelling tussen adat en Islam op huwelijksrechtelijk gebied duidelijk merkbaar, in vergelijking met Java, waar over het algemeen aangenomen mag worden dat de Islamietische opvattingen inzake huwelijksluiting en echtscheiding prevaleren. Vgl. Prins, diss. 54 ev., Soepomo, *Het adatrecht van West Java*, 73; Djojodigono-Tirtawinata, *Het adatrecht van Midden Java*, 182 ev.

(55) Vgl. art. 5 van de «*Beginselen voor de Rechtsvernieuwing*» aangenomen door het Instituut voor Nationale Rechtsvernieuwing, dd. 20-5-1962 waar het parentele stelsel wordt aangenomen als basis voor het nieuwe familierecht van Indonesië.

(56) Eigenlijk wilde men hiermee dus voor de groep der Mohammedaanse Indonesiërs bereiken wat de Ned. Indische overheid in 1933 met de HOCI reeds heeft bereikt voor de Christen-Indonesiërs, n.l. de codificatie van het adatrecht der Indonesiërs «*door middel van partiële regelingen*». Vgl. Van Hasselt, diss., 53. De wens naar codificatie van het adatrecht, niet om tot een eenheidsrecht te komen, doch gebaseerd op partiële regelingen overeenkomstig het adatrecht is, dank zij Ter Haar, de nieuwe adatrechtspolitiek der toenmalige overheid sinds 1928-1930. Zie Van Hasselt, diss. 30, voor de besprekingen in de Volksraad.

(57) Het Instituut voor Nationale Rechtsvernieuwing dat tot dusverre onder het Ministerie van Justitie stond, kon praktisch weinig anders doen dan het beleid van de Minister voor Godsdienstzaken in deze te volgen, door naast het Ontwerp voor Islamietisch huwelijksrecht ook de andere wetten voor de respectievelijke godsdienstige groeperingen voor te bereiden.

II. Enige aspecten van het nieuw huwelijksrecht in Indonesië

In onze vorige beschouwing hebben we gezien dat het unificatiestreven m.b.t. het nieuwe huwelijksrecht in Indonesië thans van de baan is. Wat men nu voorbereidt, zijn verscheidene huwelijkswetten voor de diverse godsdienstige groepen. Men begint met een ontwerp huwelijksrecht voor Indonesiërs die de Islam belijden. Op dit gebied heersten toch sinds vele tientallen jaren spanningen. Men is alom overtuigd dat het huwelijksrecht voor de Islamietische groep in Indonesië dient te worden verbeterd. Vooral van de zijde der vrouwenorganisaties is gestadig druk op de Regering uitgeoefend om te komen tot een nieuw huwelijksrecht dat de minder goede toestanden moest opruimen.

De strijd ging voornamelijk om de polygamie, de verstoting, het dwanghuwelijk, de kinderhuwelijken, alimentatie, huwelijksgoederenrecht en administratieve registratie van huwelijken.

De vooroorlogse polemieken in de Indonesische pers en tussen de verschillende godsdienstige en nationalistische organisaties zijn bekend (1). Het debat over de beginselen

voor een nieuw huwelijksrecht is tot heden voortgezet (2).

Het Departement voor Godsdienstzaken heeft in 1967 een Ontwerp Basiswet, voor Islamietische huwelijken gereed gemaakt (3). Dit ontwerp voor Islamietische huwelijken is bedoeld als eerste van de serie aparte huwelijkswetten voor de godsdienstige groepen. De huwelijkswetten voor de Christen-Prottestanten (4), de Katholieken (5), en de Hindoe-Baliërs (6).

Het is wellicht interessant om te weten hoe de wetgever thans de diverse genoemde onderwerpen tracht te benaderen.

1. Polygamie

Overeenkomstig de leer van de Islam wordt polygamie niet verboden. Zij wordt echter aan grote beperkingen onderhevig gesteld. De polygamie is altijd een gevoelig punt geweest in alle discussies omtrent de vernieuwing van het huwelijksrecht (7).

Er zijn voorstanders, vooral onder de vertegenwoordig-

gers der vrouwenbeweging in Indonesië om de polygamie helemaal te verbieden, doch de meerderheid wil slechts zien, dat de mogelijkheid daartoe zoveel mogelijk wordt beperkt. Volgens deze laatste zienswijze zijn de kwade gevolgen der polygamie te wijten aan het niet-naleven van de Islamietische plichtenleer zelf. De leer van de Islam zelf is volmaakt, alleen de mensen hebben er misbruik van gemaakt (8)!

Verder wees men op het feit dat polygamie in de rechtswerkelijkheid van Indonesië praktisch *weinig* voorkomt. De volkstelling van 1930 heeft de volgende cijfers gegeven. Voor het hele gebied van het voormalige Nederlands-Indië was slechts 2,5% van de mannen gehuwd met meer dan één vrouw. In de Buitengewesten is dit percentage meer (4%) dan in Java en Madoera (1,9%). Verder is opmerkelijk, dat van de polygame mannen, slechts een klein percentage (5%) meer dan twee vrouwen hebben (9).

Ook volgens de meest recente gegevens blijft polygamie in Indonesië relatief gesproken klein. Dit is ook door de Regering in het parlement naar voren gebracht tijdens de debatten omtrent het door de parlementsleden Mevr. Soemari c.s. in 1958 ingediende wetsvoorstel voor een Basis Huwelijkswet voor Indonesië en de als reactie daarop ingestelde Ontwerp Islamietische Huwelijkswet 1958 (10).

De cijfers zijn :

	Polygamie met			
	Tot. gesloten Islam. huwel.	II vrouwen	III vrouwen	IV vrouwen
1956	1.029.687	50.206	2.063	241
1957	1.131.903	67.336	1.863	243

Voor 1956 zijn dus op de afgerond 1 miljoen huwelijken slechts 50.000 polygaam (met 2 vrouwen), dat is dus 5%. Ook het percentage mannen met meer dan twee vrouwen is relatief klein (ongeveer 4%). Er is dus een kleine verhoging van het aantal polygame huwelijken merkbaar vergeleken bij de cijfers van de Volkstelling 1930.

Met betrekking tot de polygamie heeft het Instituut voor Nationale Rechtsvernieuwing, het officiële lichaam, dat thans de rechtsvernieuwing in Indonesië leidt en voorbereidt, duidelijke taal gesproken. In een Besluit van 28 mei 1962 zijn de beginselen en grondslagen voor nationale rechtsvernieuwing door dit Instituut neergelegd (11). In artikel 12, worden de beginselen voor het nieuwe huwelijksrecht kenbaar gemaakt.

Duidelijk wordt vooropgesteld dat het huwelijk in principe monogaam dient te zijn (12). Polygamie is alleen mogelijk voor bepaalde groepen. Ze kan alleen bedreven worden onder speciale controle van de zijde der overheid. Verder mag polygamie niet opgedrongen worden aan echtgenoten die dit niet wensen. Met andere woorden, echtgenoten die naast zich geen andere vrouw dulden, kunnen dit voorkomen (13).

Verder wordt naar voren gebracht dat het huwelijksrecht voor de Islamietische bevolking sterk verbeterd moet worden. Men heeft hiermede allereerst de polygamie op het oog, doch het is niet hiertoe beperkt. Ook de voorzieningen betreffende de ontbinding van het huwelijk, de verstoting, en de alimentatie voor de gescheiden echtgenote, dienen te worden verbeterd. Verder wordt gewezen op de wenselijkheid om de uitoefening der talak door de man te regelen. Dit moet onder controle der overheid gesteld worden. Alimentatie moet mogelijk zijn ook na de z.g. *iddah-periode*, dat zijn de 100 dagen, na de talak, in welke periode de vrouw niet mocht hertrouwen en gedurende welke termijn volgens de Islam de plicht tot het geven van *nafkah* (levensonderhoud) door de gewezen man aan zijn ex-vrouw bestond (13).

Dit zijn de principes die door het instituut voor Nationale Rechtsvernieuwing openbaar zijn gemaakt m.b.t. de

door ons besproken onderwerpen. Deze principes vertonen duidelijk de invloed van moderniserende en emanciperende gedachten der Indonesische nationalistische vrouwenbeweging. Over het algemeen kunnen ook de Islamietische stromingen in het huidige Indonesië zich verenigen met de door het Instituut voor Nationale Rechtsvernieuwing verkondigde beginselen.

Het Voorlopig Volkscongres als hoogste orgaan in de Indonesische Staat is wat voorzichtiger geweest in zijn uitlatingen dan het Instituut voor Nationale Rechtsvernieuwing. Het heeft in zijn besluit no. II/M.P.R.S./1960 van 3 december 1960, dat tot basis diende voor de « Grondslagen en beginselen voor Rechtsvernieuwing » van het Instituut voor Nationale Rechtsvernieuwing, alleen naar voren gebracht, dat « het huwelijksrecht zo goed mogelijk dient te worden geregeld » (14). In de verdere uitleg wordt erop gewezen dat de vervolmaking van het huwelijksrecht onder meer inhoudt dat rekening dient te worden gehouden met religieuze en adatrechtelijke factoren.

In de toelichting op deze beginselen van het huwelijksrecht wordt nog uiteengezet dat één der motieven om het huwelijk in principe als monogaam te beschouwen, de realiteit is dat polygamie in Indonesië *practisch weinig* voorkomt. Het Indonesische volk « practiseert de monogamie », « brengt de monogamie in de praktijk », zodat het iets vanzelfsprekend is dat monogamie als principe voor het karakter van het huwelijk in het Indonesische recht dient te gelden. Evenwel sluit men de mogelijkheid tot polygamie niet helemaal uit. Dit, omdat de godsdienst van bepaalde groeperingen der bevolking polygamie veroorlooft. Doch men probeert beperkingen op te leggen.

Ook de in 1963 te Djakarta gehouden « *Seminaar voor Nationaal Recht* » (*Seminar Hukum Nasional*) heeft aangevaard dat het huwelijk in principe monogaam dient te zijn zonder echter de deur te sluiten voor polygamie, die zo goed mogelijk moet worden geregeld (15).

Uitdrukkelijk wordt de mogelijkheid tot het uitoefenen van polygamie, het tegelijkertijd gehuwd zijn met maximaal vier vrouwen erkend in het ontwerp Huwelijksrecht voor Islamietische Indonesiërs (16). Doch deze mogelijkheid is slechts beperkt, zij is n.l. slechts open in de volgende gevallen :

- indien de man door omstandigheden gedwongen is om hiertoe over te gaan ;
- indien hij in staat is rechtvaardig te handelen ten opzichte van al zijn vrouwen ;
- indien hij in het levensonderhoud van al zijn vrouwen kan voorzien.

Verder wordt bepaald, dat om tot een polygaam huwelijk over te kunnen gaan de man vooraf toestemming van zijn eerste (tweede en derde vrouw) dient te verkrijgen. Verder moet hij ook vooraf een schriftelijke belofte, in het bijzijn van twee getuigen, afleggen dat hij zijn verplichtingen om rechtvaardig te handelen en in het onderhoud te voorzien ten aanzien van alle vrouwen, gestand zal doen.

Men hoopt dus dat hierdoor de man niet overijld tot het nemen van meer dan één vrouw zal overgaan. De echtgenote geniet dus een zekere bescherming door deze beperkende bepalingen.

Evenwel rijst de vraag of niet door de eis van voorafgaande toestemming der eerste echtgenote(n), tekort wordt gedaan aan het in de Islam erkende recht tot polygamie. Een compromis wordt gezocht doordat in geval van ongemotiveerde onwil van de kant der echtgenote(n) de mogelijkheid voor de man wordt geschapen om de godsdienstige rechter (*Pengadilan Agama*) te adieren (17). Deze laatste, van de zijde der overheid ingestelde onpartijdige instantie, zal dan uitspraak doen in het gerezen geschil. Er wordt bij vermeld dat tegen de beschikking van

de godsdienstige rechter geen hoger beroep open staat. Ze is ook niet aan processuele vormen gebonden.

Verder is er een « escape clause » wanneer de vereiste toestemming van de vrouw niet kan worden verkregen. Dit kan voorkomen indien bijvoorbeeld de vrouw in de toestand verkeert dat zij geen geldige overeenkomst kan sluiten, krankzinnig is, afwezig voor een periode van meer dan twee jaren of andere soortgelijke oorzaken. In genoemde gevallen is toestemming van de vrouw niet nodig.

Wat gebeurt er indien de man zich niet aan zijn gedane afspraken houdt? In geval van wanprestatie door de man kan de vrouw de hulp inroepen van de godsdienstige rechter. Deze laatste zal de man kunnen veroordelen tot nakoming van zijn verplichtingen met als sanctie dat op niet willige nakoming door de man, de vrouw alsnog scheiding kan eisen, vergezeld van alimentatie en schadevergoeding (18). Dit alles doet wel modern aan!

Men gaat zelfs nog een stap verder. Polygamie kan ook uitgesloten worden door de vrouw, die dit absoluut niet wenst te hebben. Dit zou kunnen geschieden indien tussen de echtgenoten een schriftelijke overeenkomst wordt gemaakt waarbij de man op zich neemt dat hij geen tweede, derde of vierde vrouw naast zijn echtgenote zal nemen. Deze overeenkomst dient geregistreerd te worden bij de Huwelijksbeambte. Kan het recht der vrouw niet in bepaalde gevallen te ver doorgevoerd worden? Om dit te voorkomen wordt de mogelijkheid geschapen om achteraf terug te komen op gemaakte afspraken. De overeenkomst kan namelijk achteraf vernietigd worden, bij wederzijds goedvinden. Ook kan dit geschieden indien de vrouw zonder bericht verdwenen is voor een periode van meer dan twee jaren, of indien de vrouw minstens een jaar lang krankzinnig is. Ter wille van de rechtszekerheid wordt ook in geval van vernietiging der overeenkomst de eis gesteld, dat belanghebbenden het moeten registreren bij de Huwelijksbeambte (19).

Men ziet, dat de wetgever toch al een goed eind op weg is om inhoud te geven aan de beschermingsgedachte voor de Indonesische vrouw die een Islamietisch huwelijk aangaat.

Door de Minister voor Godsdienstzaken is in 1961 aan Sumatra's Westkust, dus daar waar de adatrechtelijke opvattingen nog sterk zijn, research gedaan omtrent de kansen voor realisering der gedachten neergelegd in het ontwerp. Het resultaat schijnt gunstig te zijn. Zowel de godsdienstige als de adatrechtelijke gemeenschapsfunctionarissen konden zich in grote lijnen verenigen met de grondgedachten van het ontwerp (20).

Uit de debatten die gevoerd werden in verband met het Eerste Ontwerp Huwelijksrecht voor Islamietische Indonesiërs in 1958, zou men kunnen opmaken dat de hier neergelegde gedachten in wezen wel aanvaardbaar zijn voor de Islamietische organisaties. Men zou dit ten minste kunnen opmerken uit het concept voor een Islamietische Huwelijkswet, dat opgemaakt is door een speciaal « Organ voor Overleg tussen Indonesische Islamietische vrouwen » (Badan Permusjawaratan Wanita Islam Indonesia) (21) in 1958, waar t.a.v. de beperking van de polygamie soortgelijke gedachten werden kenbaar gemaakt (22). Hier wordt echter duidelijker naar voren gebracht dat polygamie iets is wat door de Islam erkend wordt, zij het met de toevoeging, dat er slechts een « spaarzaam gebruik » van dient te worden gemaakt. In dit concept van 1958 afkomstig van de Islamietische vrouwenorganisaties, wordt vermeld dat het tweede, derde of vierde huwelijk door de man gesloten wordt nadat hij vooraf de mening van zijn vrouw(en) en van de huwelijksbeambte heeft overwogen (23). Verder volgen eensluidende bepalingen omtrent de schriftelijke belofte van het rechtvaardig handelen en de waarborgen voor het levensonderhoud van alle echtgenoten (24). Ook werd eenzelfde mogelijkheid geopperd om

te voorkomen dat er polygamie komt: de vrouw zou vlak na het aangaan van het huwelijk of later kunnen bedingen, dat ze geen polygamie wenst (25).

In de toelichting werd duidelijk gemaakt, dat de Islam in wezen ook streeft naar een beperking van het aantal vrouwen tot het minimale, zodat uiteindelijk bereikt zou worden, dat « een man slechts met één vrouw gehuwd is ». Doch de Islam sluit de ogen niet voor de realiteit dat in de mens zelf en in de maatschappij herhaaldelijk toestanden voorkomen die als het ware dwingen dat een beperkt aantal mannen, meer dan één vrouw moeten huwen. Het is slechts i.v.m. deze bijzondere « noodtoestand » dat ter wille van de zedelijkheid en de bescherming der maatschappij als geheel, de deur geopend wordt voor het trouwen met meer dan één vrouw. Daarom dient deze mogelijkheid verkleind te worden, door het opleggen van grote beperkingen (26).

Hier zien we dus dat van verschillende zijden een soortgelijke gedachte geopperd wordt om de mogelijkheid tot polygamie te beperken. Het is te hopen dat het uiteindelijk tot iets concreets zou kunnen komen.

2. Vrije toestemming

Volgens het ontwerp Huwelijkswet voor Islamieten dient het huwelijk met wederzijds goedvinden van de echtgenoten gesloten te worden (27). Geen dwanghuwelijk behoort er meer voor te komen. De instemming van de huwelijks кандидaten moet duidelijk blijken, hetzij schriftelijk, hetzij mondeling. Voor aspirant echtgenoten die niet kunnen praten kan de instemming stilzwijgend gebeuren of door middel van een gebaar dat blijk geeft van de gezindheid. Ook het ontwerp Huwelijkswet 1958 kende soortgelijke bepalingen. De toestemming behoeft echter niet zo duidelijk te worden uitgedrukt. De aanstaande vrouw die nog maagd is mag behalve uitdrukkelijk ook stilzwijgend van de instemming doen blijk geven. Hier geldt dus het gezegde: « Wie zwijgt stemt toe » (28). Hertrouwende weduwen behoren echter hun instemming duidelijk kenbaar te maken. De Indonesische Islamietische schrijvers zijn ook over het algemeen de mening toegedaan dat er vrijheid van huwelijkskeuze dient te bestaan. Bekend is de uitspraak van een Minangkabause wetgeleerde dat de echtgenoten zoveel mogelijk van gelijke typen dienen te zijn (29). Dat vrijheid van huwelijkskeuze in overeenstemming is met de moderne emancipatie stromingen der Indonesische vrouw, behoeft geen verder betoog.

3. Kinderhuwelijken

Van het probleem van vrijheid van huwelijkskeuze komen we vanzelf op het gebied der kindert huwelijken.

De plichtenleer kent geen minimum-leeftijd voor het huwelijk. In het ontwerp Huwelijkswet voor Islamieten heeft men echter gemeend bepaalde minimumvereisten m.b.t. de leeftijd te moeten stellen. Als minimum leeftijds-grens werd aangenomen: voor meisjes 15 jaar en voor jongens 18 jaar (30).

Soms zal het vaststellen van de leeftijd in de praktijk moeilijk zijn. Men denke aan de grensgevallen. Dit komt omdat er thans in Indonesië nog geen Burgerlijke Stand bestaat voor het overgrote deel van de autochtone bevolking. De Regering heeft echter duidelijk kenbaar gemaakt dat er voor alle staatsburgers een burgerlijke stand dient te komen, en dit wel binnen zo kort mogelijk tijdsbestek. Dit was naar voren gebracht in een speciale instructie afkomstig van de Voorzitter van het Kabinet's Presidium Gen. Suharto, aan de Minister van Justitie (31). Hierbij is opdracht gegeven om voorbereidingen te treffen voor het invoeren van een algemene Burgerlijke Stand voor heel

Indonesië, waarbij geen onderscheid meer wordt gemaakt tussen de verschillende bevolkingsgroepen als voorheen, doch alleen gewerkt wordt met het onderscheid tussen nationalen en vreemdelingen.

Indien er twijfel bestaat omtrent de leeftijd van de huwelijkskandidaten, beslist de huwelijksluiter ⁽³²⁾.

Ook in het Ontwerp van 1958 kan men deze minimale leeftijdsgrenzen terug vinden ⁽³³⁾.

Het is duidelijk dat de moderne nationalistische vrouwenorganisaties met het stellen van een leeftijdsgrens volledig kunnen instemmen.

4. Echtscheiding

De echtscheiding in Indonesië is ontegenzeggelijk « een gewichtig sociaal en juridisch vraagstuk » ⁽³⁴⁾. Echtscheiding komt zeer veelvuldig voor.

Enige vooroorlogse cijfers kunnen dit duidelijk aantonen. Gebaseerd op de volkstelling 1930 kunnen voor Java en Madoera de volgende cijfers worden vastgesteld ⁽³⁵⁾.

	Huwelijken	Echtscheidingen	Herroepingen
1929 :	836.000	447.000	20.000
1930 :	774.000	425.000	20.000
1931 :	726.000	381.000	15.000

De Islamietische huwelijken in Indonesië schijnen dus niet duurzaam te zijn. Meer dan 50, bijna 60% huwelijksontbindingen door echtscheiding komen voor.

Dit waren de cijfers van vóór de tweede wereldoorlog. Doch ook na de soevereiniteitsoverdracht schijnt er hierin geen verbetering te zijn gekomen.

De Staatscommissie tot voorbereiding van het nieuwe huwelijksrecht heeft statistieken gemaakt over het aantal huwelijken, verstotingen (*talak*) en herroepingen (*rudjuk*) voor de jaren 1955, 1956 en 1957. Als vergelijkingsmateriaal met vooroorlogse toestanden is het wellicht interessant deze statistieken weer te geven :

	Huwelijken	Echtscheidingen	Herroepingen	Percentage Echtsch. van Huw. en Herroep
1955	1.313.480	759.534	62.325	55 %
1956	1.082.469	583.479	41.569	52 %
1957	1.148.847	598.576	40.325	50 %

Als oorzaken voor de echtscheidingen (verstotingen) werden opgegeven de in hieronder volgende specificatie genoemde factoren :

	1956	1957
a. Plichtsverzaking	126.740	148.193
b. Economische	166.686	173.892
c. Biologische	70.651	73.916
d. Polygamie	56.465	60.699
e. Morele crisis	120.593	125.511
f. Politische	10.828	11.908
g. Andere oorzaken	1.34.	3.652

Polygamie schijnt dus niet een overwegende factor te zijn die verstotingen veroorzaakt. Indien wij op deze cijfers mogen vertrouwen is slechts ongeveer 10 % der aantal verstotingen in 1956 en 1957 veroorzaakt doordat de man tot polygamie is overgegaan.

Indien wij deze naoorlogse cijfers met de vooroorlogse vergelijken valt ons het volgende op :

De totale percentages voor het hele gebied van Indonesië in 1955, 1956 en 1957 verschillen niet veel van de cijfers van 1929, 1930, 1931. Ongeveer 50-55 % van al de gesloten huwelijken inclusief herroepingen zijn ontbonden door verstoting. Dit is een frappant verschijnsel in een onafhankelijk Indonesië. Die verstotingen blijven

gelijk, zelfs met de tendentie eer toe dan af te nemen.

Gezien het veelvuldig voorkomen van Islamietische echtscheidingen is het alleszins wenselijk om de vrijheid van de man zich van de huwelijksbanden te ontdoen, n.l. door het eenvoudig uitspreken der verstoting, ietwat te temperen. Dit tracht men te doen door verschillende beperkingen te leggen op de mogelijkheid tot verstoten, echter zonder in strijd te komen met de Islam.

De verstoting mag alleen in de volgende gevallen worden uitgesproken : ⁽³⁶⁾

- indien de vrouw overspel heeft gepleegd ;
- indien zij ernstig in gebreke is gebleven in de nakoming van haar vrouwelijke plichten (*nusjuz*) ⁽³⁷⁾ ;
- indien zij een dronkaard, opiumschuifster, dobbelaarster is of andere gelijksoortige daden verricht die de huiselijke vrede erg verstoren ;
- indien zij geesteskrank wordt ;
- indien zij veroordeeld wordt tot gevangenisstraf van meer dan twee jaren ;
- om andere redenen die het onmogelijk maken om een vreedzame en geregelde huishouding te vormen.

De verstoting dient bewust te worden uitgesproken en zonder enige dwang.

Wat de vormen van verstoting betreft, zij kan mondeling of schriftelijk worden verricht ⁽³⁸⁾.

In totaal kan de man niet meer dan drie maal verstoten. Een rem tot overhaast handelen is de bepaling, dat bij één gelegenheid slechts één talak mag worden uitgesproken.

Een verdere rem is de bepaling dat het uitspreken dient te geschieden ten overstaan van de huwelijksbeambte en in aanwezigheid van twee getuigen. Deze huwelijksbeambte heeft ook niet alleen maar een passieve rol als toehoorder, doch voordat tot het uitspreken wordt overgegaan, dient hij eerst actief te pogen om de verstoting te voorkomen. Hij mag zelfs de gronden tot verstoting die door de man zijn aangevoerd weigeren, en in dat geval moet de man eerst de zaak bij de godsdienstige rechter brengen, alvorens hij een geldige talak kan uitspreken.

De talak en de herroeping dient evenals de huwelijksluiting geregistreerd te worden bij de huwelijksbeambte. Voor de registratie van buitenlands uitgesproken echtscheidingen zullen nadere regelingen getroffen worden. Meestal wordt het directoraat voor Godsdienstzaken te Djakarta aangewezen als instantie belast met de administratieve afwikkeling ⁽³⁹⁾.

Officiële bewijzen worden afgegeven door de huwelijksbeambte met betrekking tot verstotingen en herroepingen ⁽⁴⁰⁾. Ook deze formaliteiten zullen naast de rechtszekerheid in zekere zin medewerken tot het tegengaan van overijde stappen tot ontbinding van het huwelijk.

Dit zijn dus tamelijk vergaande beperkingen van het recht tot verstoten. Het is duidelijk dat men hierdoor de veelvuldige verstotingen tracht tegen te gaan. Een en ander is in overeenstemming met de wensen van de moderne Indonesische vrouwenorganisaties. Reeds vanaf de dertiger jaren hebben ze onophoudelijk de strijd voortgezet om te komen tot een nieuw huwelijksrecht waar de mogelijkheden tot verstoting door de man enigszins aan banden worden gelegd.

Ook de vrouw kan harerzijds een actie beginnen tot ontbinding van het huwelijk (o.a. door de z.g. *chulu* ⁽⁴¹⁾ en *fasach*) ⁽⁴²⁾.

5. Alimentatie.

Volgens de leer van de Islam is de man slechts gehouden om onderstand te geven voor de vrouw gedurende de 100 dagen na de verstoting, de z.g. *iddah* periode ⁽⁴³⁾.

Daarna bestaat er geen alimentatieplicht zoals men die kent in het stelsel van het Europees Burgerlijk Wetboek.

Dit is een doorn in het oog van de moderne Indonesische vrouw. Het wordt als een van de oorzaken aanvoeld voor het veelvuldig misbruik maken van het recht tot verstoting, daar er geen noemenswaardige financiële consequenties voor de man aan verbonden zijn (44).

Nu wordt voorgesteld om de financiële verplichtingen voor de man bij een verstoting te vergroten. De man moet dan tijdens de *iddah* periode behalve levensonderhoud ook voor haar behuizing zorgen. Verder dient hij de kinderen financieel steun te geven en te zorgen voor de verdere opvoeding tot hun 18e levensjaar (45). Verder wordt de mogelijkheid geopend voor de godsdienstige rechter om de man overeenkomstig zijn stand te veroordelen ondersteuning te geven aan zijn gewezen vrouw voor de periode *na* de *iddah*, indien en zolang dit nodig wordt geacht (46).

Dit is een belangrijke stap in de goede richting. Het is duidelijk dat deze financiële gevolgen voor de man in de praktijk ook als rem kunnen werken tegen overijde verstotingen.

6. Registratie.

Zoals boven reeds hier en daar aangestipt is men volgens het Ontwerp nieuw Huwelijksrecht voor Islamieten, van plan om alle handelingen met betrekking tot de huwelijksluiting, de verstoting en herroeping, alsmede de gemaakte overeenkomsten m.b.t. het huwelijk of het nemen van meerdere vrouwen, te laten registreren. Een en ander ter wille van de rechtszekerheid en ter voorkoming van misbruik.

Ook nietigverklaringen van huwelijken, en met het huwelijk in verband staande overeenkomsten, dienen te worden geregistreerd.

De daartoe aangewezen beambte is de officiële huwelijksluitster. Voor handelingen verricht in het buitenland zullen nadere regelingen worden getroffen.

Verder is de godsdienstige rechter (*Pengadilan Agama*) aangewezen als de bevoegde instantie om in alle gedingen inzake de uitvoering van deze huwelijkswet op te treden, tenzij in andere regelingen anders wordt bepaald (47).

Met het aannemen van de registratie wordt een reeds lang begonnen administratief toezicht van overheidswege voortgezet (48).

Het is te hopen dat dit ontwerp spoedig wet zou mogen worden.

(1) Men zie hierover Prins, J., *Adat en Islamietische plichtenleer in Indonesië*, dissertatie, Leiden (1948), speciaal de hoofdstukken IV en VI; Piiper, G.G., *Fragmenta Islamica* (1934), idem, *De strijd om de monogamie*, in «*Koloniale Studiën*» (1937).

(2) Voor een historisch overzicht, zie Mr. Nani Soewondo, *Kedudukan wanita Indonesia dalam hukum dan masyarakat* (De positie van de Indonesische vrouw in het recht en de maatschappij), Djakarta (1955). Genoemde schrijfster is ook lid van de huidige Commissie voor het Huwelijksrecht van het Instituut voor Nationale Rechtsvernieuwing.

(3) «*Rentjana Undang-Undang tentang Pokok-Pokok Peraturan Pernikahan Umat Islam*».

(4) Over het algemeen kan de Christen-Protestantse groep zich verenigen met de beginselen neergelegd in de «*Huwelijksordonnantie voor Christen-Indonesiërs*», Stbl. 1933 no. 47, die slechts voor een beperkt gebied van Indonesië geldt (n.l. Java, Madoera, Minahassa en Amboina). Zie over deze ordonnantie het Leidse proefschrift van Van Hasselt, J. Ph., *De botsingsbepalingen van de huwelijksordonnantie voor Christen-Indonesiërs* (1952), 9 e.v. De Christen-Protestantse groep wenst deze ordonnantie, met enige kleine

verbeteringen, uitgebreid te zien tot het hele gebied van de Archipel.

(5) De Katholieke groep is aangekomen met een eigen huwelijkswet waar de nadruk wordt gelegd op het feit dat het huwelijk een sacrament is dat gebaseerd diende te worden op het Kerkelijk recht (*Hukum Geredja*).

(6) De Islam, het Christendom (Protestanten en Katholieken) en het Hindoeïsme behoren, z.a. Van Vollenhoven (*Adatrecht van Nederlandsch-Indië*, I, afd. I, hfdst. II en IV, 3e stuk) reeds vermeld heeft, tot de grote godsdiensten van Indonesië.

Volgens de statistiek van 1955-1956 vastgesteld door het Departement voor Godsdienstzaken zijn er in Indonesië de volgende godsdienstbelijders:

a) Islamieten	73.128.000
b) Christenen (Protestant)	3.286.265
c) Primitieven (nog in eerste civilisatiestadium)	2.188.224
d) Rooms-Katholieken	921.938
e) Boeddhisten; Confucianisten	729.408
f) Hindoes	1.384.349
g) Anderen	1.458.816

Zie Dr. H. Ali Akbar in zijn parlementaire uiteenzetting m.b.t. het Initiatiefvoorstel Huwelijkswet van Mevr. Soemari c.s. in «*VII Penjuluh Agama*» (1959), 38.

(7) Vgl. het Orgaan voor Overleg der Islamietische Vrouwenorganisaties (*Badan Permusjawaratan Wanita Islam Indonesia*) in hun concept Ontwerp Islamietisch Huwelijksrecht 1958, waar de polygamie genoemd wordt als «een van de onderwerpen die zeer gauw de gevoelens der betrokkenen kan kwetsen» («*suatu soal jang sangat lekas menjengung perasaan, baik terhadap pihak jang menjetudjuinja, maupun pihak jang menentangnja*»). Zie de speciale uitgave VII «*Penjuluh Agama*» (1959, no 3-4, 107).

(8) Vgl. Prins, diss. 70, 77 ev.

(9) Zie Prins, diss., 73.

(10) Uit Bijlage III en VI in VII «*Penjuluh Agama*» (1959) no. 3-4, 85 ev.

(11) Speciale uitgave van de «*Lembaga Pembinaan Hukum Nasional*», «*Dasar-dasar dan asas-asas tata hukum nasional*» (Grondslagen en beginselen van de nationale rechtsvernieuwing).

(12) In de Algemene Basis Wet Huwelijken, die thans door het Instituut voor Nationale Rechtsvernieuwing wordt voorbereid en de formele zijde van de huwelijksluiting vermeerderd met algemene losse principes m.b.t. het ideale huwelijk beoogt te bevatten, is dit principe voor het monogame huwelijk ook naar voren gebracht (art. 1).

(13) Vgl. Prins, 88 ev.

(14) Besluit no 11/1960, Bijlage *Rantjungan Depernas* (Bijlage Nationaal Planningsbureau) A.S. 402 no. 38 c: «*Hukum perkawinan diatur se-baik-baiknja*».

(15) «*Resolusi Seminar Hukum Nasional 1963*», bijgewoond door 1500 deelnemers, gehouden te Djakarta van 11-16 maart 1963 (Publicatie Instituut voor Nationale Rechtsvernieuwing).

(16) Art. 16 Ontwerp.

(17) De godsdienstige rechters voor Indonesië zijn:

1. de *Pengadilan Agama* voor Java en Madura (Stbl. 1882 no. 152, als gewijzigd en aangevuld, laatstelijk bij Stbl. 1937 no. 116 en 610);

2. de *Kerapatan Qadi* voor Zuid en Oost Borneo (Stbl. 1937 no. 638 en 639);

3. de *Pengadilan Agama/Mahkamah Sjariah* voor de Buitengewesten (Regeringsverordening 1957 no. 45, L. N. 1957 no. 99).

Als instanties voor hoger beroep fungeren:

a. de *Mahkamah Islam Tinggi* te Surakarta;
b. de *Kerapatan Qadi Besar* te Bandjarmasin;
c. de *Pengadilan/Mahkamah Sjariah* der Provincie te vinden in:

(1) Kutaradja, voor de provincie Atjeh;

(2) Medan, voor de provincie Noord Sumatra;

(3) Bukittinggi voor de Provincie Midden Sumatra, Djamboe en Riouw;

(4) Palembang, voor de Provincie Zuid Sumatra;

(5) Bandjarmasin, voor geheel Borneo, uitgezonderd de jurisdictie van de *Kerapatan Qadi*;

(6) Makassar, voor de provincies Sulawesi (Celebes), Nusatenggara (Bali en Lombok), Molukken en West-Irian.

(18) Art. 19 Ontwerp. Conform art. 20 Ontwerp Islamietisch Huwelijkswet 1958.

(19) Art. 20 Ontwerp; analoog aan art. 21 Ontwerp 1958.

(20) «*Pendjelasan tentang Rentjana Undang-Undang Pokok Peraturan Pernikahan Umat Islam*» (Toelichting op het

Ontwerp Basiswet voor Islamietische huwelijken), van K.H.M. Wahib Wahad, dd. 1-1-1962.

(21) Oppericht 13 maart 1958 te Djakarta, waarin zitting hebben vooraanstaande figuren van de gezaghebbende Islamietische stromingen, z.a. de Nahdatul Ulama, de Aisjah, de P.S.I.I.-Wanita, de Perti-Wanita.

(22) Zie de « Ringkasan Isi R.U.U. Perkawinan Umat Islam » (Resumé van de inhoud wetsontwerp Islamietische huwelijken), in VII « Penjuluh Agama » (1959) no. 3-4, 91 ev.

(23) Art. 26 lid 1.

(24) Art. 26 lid 2 en 4.

(25) Art. 25.

(26) « Ringkasan », bij « Pendjelasan », 107 ev.

(27) Art. 4 Ontwerp.

(28) Dit zou in overeenstemming zijn met wat de Profeet hierover heeft gezegd : « als ze zwijgt... stemt ze toe ». Vgl. Juynboll, Th. W., Handleiding tot de kennis van de Mohammedaanse wet, 3e dr., 1925, 175.

(29) Hamna (Nadji M. Noer'ali), *Perkawinan Islam* (Islamietisch huwelijk), Tjerenti, Koeantan, 7 ev. als aangehaald bij Prins, diss. 64.

(30) Art. 3 Ontwerp.

(31) Instructie no. 31/U/IN/12/1966 dd. 27-12-1966. Tege-lijkertijd werd bekend gemaakt dat de onderscheiding in bevolkingsgroepen ex art. 161 en 131 I.S. niet meer diende te worden gebruikt en aan Indonesische staatsburgers van Chinese afkomst de mogelijkheid geopend om hun namen in Indonesisch klinkende namen te veranderen (Besluit Kabinets Presidium no. 127/U/Kep./12/1966 dd. 27-12-1966).

(32) Lid 2 van art. 3 Ontwerp.

(33) Art. 4.

(34) Prins, diss. 92 ev.

(35) Ontleend aan Prins, diss. 98 (afgerond naar boven).

(36) Art. 38 Ontwerp.

(37) Vide art. 31 jo. 29 ontwerp ; zie Prins, 88.

(38) Art. 29 Ontwerp.

(40) Art. 23 Ontwerp.

(41) Art. 45 ontwerp. « Chulu » is de scheiding waarbij de vrouw van haar man de verstoting koopt voor een zeker onderling overeengekomen bedrag. Zie Prins, diss. 102 ; Juynboll, 211 ev.

(42) *Fasach* is een vorm van huwelijksontbinding door nietigverklaring van de huwelijksovereenkomst op grond van bepaalde omstandigheden.

(43) Zie hierboven.

(44) Aan de andere kant schijnt volgens de adatrechtelijke opvattingen van bepaalde streken, de positie van de vrouw zo gelijkwaardig te zijn aan die van de man, dat de gedachte om onderstand te vragen aan de man na echtscheiding bij de vrouw helemaal niet opkomt. Zie voor Midden Java, Djojodigoeno, Mr. Mas, en Tirtawinata, Het adatrecht van Midden Java (1940), 206 ev ; Prins, diss. 81.

(45) Art. 42 Ontwerp.

(46) Lid 2 van art. 42 Ontwerp.

(47) Art. 14 Ontwerp.

(48) Men zie de respectievelijke bovenvermelde bepalingen.

RECHTSpraak

HOF VAN CASSATIE

1e Kamer. — 5 december 1968

Voorzitter : M. de Bersaques.
Raadsheer-verslaggever : M. Perrichon.
Advocaat-generaal : M. Charles
Advocaten : Mrs. Simont en Fally.

1. Hoger beroep. — In burgerlijke zaken. — Incidenteel beroep. — Ontvankelijkheid.
2. Hoger beroep. — In burgerlijke zaken. — Onsplitsbaar geschil. — Het gewijsde opnieuw ter sprake brengen.
3. Eis, wedereis en nieuwe eis. — Nieuwe eis. — Verbod. — Niet van openbare orde.
4. Scheiding en deling. — Verdeling van een gebouw in appartementen. — Toepassing van de artikelen 815, 826, 827, 832 en 577bis B.W.

1. - Blijkens de bewoordingen van het laatste lid van art. 443 Rv., dat bepaalt dat de gedaagde in beroep in elke stand van het geding incidenteel in hoger beroep kan komen (1), kan de gedaagde incidenteel beroep instellen totdat het debat voor de beroepsinstantie gesloten is. Het bestreden arrest heeft die wetsbepaling geschonden door op het incidenteel beroep de termijn toe te passen die voor het oorspronkelijk hoger beroep gesteld is.

2. - De regel, volgens welke in een onsplitsbaar geschil het hoger beroep van een partij, om ontvankelijk te zijn, moet gericht worden tegen alle voor de eerste rechter gedingvoerende partijen die een belang hadden dat in strijd was met dat van deze partij, eiseres in hoger beroep (2), dringt zich slechts op in zover de beslissing kracht van gewijsde heeft verkregen ten aanzien van een of meer van de partijen die een belang hebben verdedigd dat in strijd was met dat van de eiser in hoger beroep en het derhalve, wegens de onsplitsbaarheid van het geding, voor de rechter niet mogelijk is het gewijsde opnieuw in het geding ter sprake te brengen tegenover

de enige partijen waartegen het hoger beroep is gericht.

3. - Het bij art. 464 Rv. (3) bepaalde verbod om in hoger beroep een nieuwe eis in te stellen raakt de openbare orde niet. Het hof van beroep was niet gerechtigd de uit dit verbod afgeleide exceptie van niet-ontvankelijkheid ambtshalve op te werpen.

4. - De rechter, bij wie krachtens de artikelen 822 en 823 B.W. een rechtsvordering tot verdeling van een nalatenschap aanhangig is gemaakt en die onder meer opdracht heeft de geschillen op te lossen omtrent de wijze waarop die verdeling zal geschieden, is, wanneer hij vaststelt dat, wegens de indeling van een tot de nalatenschap behorend gebouw in appartementen, dit gevoeglijk onder de erfgenamen kan worden verdeeld door de eigendom van appartementen toe te wijzen, bevoegd om, liever dan de veiling, de verdeling in natura van het gebouw te bevelen overeenkomstig het in de artikelen 826, 827 en 832 B.W. gehuldigde beginsel.

Verre van de in art. 815 B.W. bedoelde herroepelijke en niet geregelde onverdeelbaarheid te laten voortbestaan, heeft een zodanige verdeling tot gevolg daaraan een einde te maken. Dat artikel slaat niet op de noodzakelijke en bijkomende onverdeelbaarheid van gedeelten van het gebouw die bestemd zijn tot gemeenschappelijk gebruik van appartementen welke aan verschillende eigenaars toebehoren, zoals zij met het oog op het openbaar belang is geregeld, namelijk bij de paragrafen 9 en 11 van art. 577bis B.W. (4).

Collet e.a. t./ Collet e.a.

Gelet op het bestreden arrest op 30 mei 1967 door het Hof van beroep te Brussel gewezen ;

Over de eerste twee middelen, het eerste, afgeleid uit de schending van artikel 443 van het Wetboek van burgerlijke rechtsvordering, inzonderheid lid 4, zoals dit artikel is gewijzigd bij artikel 22 van het koninklijk besluit nummer 300 van 30 maart 1936,

doordat het bestreden arrest de tegenberoepen van de

eiseres onder 2, 3 en 4 niet ontvankelijk verklaart, diens gevolg beslist dat er tussen Gaston Collet en zijn kinderen nooit onverdeelheid heeft bestaan ten aanzien van het genoemde gebouw in de Kanselarijstraat en de verdeling in natura van voornoemd gebouw, als uitsluitend tot de nalatenschap van Gaston Collet behorend, beveelt op grond dat deze tegenberoepen te laat waren ingesteld, « aangezien er niet kennis van gegeven is binnen twee maanden na de betekening van het bestreden vonnis aan de voornoemde eisers in tegenberoep », terwijl het tegenberoep niet onderworpen is aan dezelfde termijnen als het oorspronkelijk beroep, maar in elke stand van het geding kan worden ingesteld, dit wil zeggen totdat de debatten voor de rechters in hoger beroep gesloten zijn, en de tegenberoepen in het onderhavige geval derhalve ontvankelijk waren,

het tweede, afgeleid uit de schending van de artikelen 1134, 1217, 1218, 1219, 1350, 1351 van het Burgerlijk Wetboek, 443, 444, 464, 465, 466 en 470 van het Wetboek van burgerlijke rechtsvordering, de voornoemde artikelen 443 en 470 zoals gewijzigd bij artikel 22 van het koninklijk besluit nummer 300 van 30 maart 1936, en 97 van de Grondwet,

doordat het bestreden arrest de tegenberoepen van de eisers, en meer inzonderheid van de eiseres onder 1 niet ontvankelijk verklaart, diens gevolg beslist dat er tussen Gaston Collet en zijn kinderen nooit onverdeelheid heeft bestaan ten aanzien van het genoemde gebouw in de Kanselarijstraat en de verdeling in natura van voornoemd gebouw, als uitsluitend tot de nalatenschap van Gaston Collet behorend, beveelt op de door het hof van beroep ambtshalve aangevoerde grond dat het geschil onsplitbaar is, zodat, om ontvankelijk te zijn, het tegenberoep van Monique Collet had moeten worden ingesteld tegen alle partijen die vóór de eerste rechter een belang hadden dat in strijd was met het hare (te weten alle toekomstige verweerders), doch uitsluitend gericht was tegen haar broeder François, vermits het een incidenteel beroep was op diens oorspronkelijk beroep,

terwijl, eerste onderdeel, de rechters in hoger beroep aldus, wegens de onsplitbaarheid van het geschil de beroepen niet ambtshalve niet ontvankelijk mochten verklaren bij ontstentenis van elke exceptie van niet-ontvankelijkheid, uit dien hoofde bij conclusie aangevoerd door één van de partijen in het geding in hoger beroep, aangezien zodanige exceptie, afgeleid uit de onsplitbaarheid van het geschil, niet de openbare orde raakt en dan ook ambtshalve niet kan worden opgeworpen door de rechters in hoger beroep (schending van alle bepalingen, in het middel vermeld),

en terwijl, tweede onderdeel, in onsplitbare zaken het tegenberoep ontvankelijk is, wanneer het ingesteld is bij een conclusie die ter terechtzitting is genomen vóór het sluiten van de debatten in hoger beroep, wanneer alle partijen die bij het onsplitbaar geschil betrokken waren vóór de eerste rechter, in het geding in hoger beroep aanwezig zijn op het ogenblik dat de genoemde conclusie genomen wordt, wanneer alle partijen op dit tegenberoep hebben geconcludeerd en het gewijsde aldus, zoals in het onderhavige geval, op geldige wijze opnieuw in het geding brengen tegenover alle partijen (schending van alle bepalingen, in het middel vermeld) :

Overwegende dat de twee eerste middelen tegen het bestreden arrest slechts opkomen in zover het, ten gevolge van de onwettelijkheden die zij aanklagen, beslist dat er tussen Gaston Collet en zijn kinderen nooit onverdeelheid heeft bestaan ten aanzien van het genoemde gebouw in de Kanselarijstraat, en dat derhalve moet worden geacht uitsluitend tot de nalatenschap van Gaston Collet te behoren ;

Wat het eerste middel betreft :

Overwegende dat, om de tegenberoepen die de eisers onder 2, 3 en 4 in hun ter terechtzitting van 6 februari 1967 genomen conclusies hebben ingesteld, niet ontvankelijk te verklaren wegens te late indiening, het arrest hierop steunt dat die beroepen niet waren ingesteld binnen twee maanden na de betekening van het vonnis van de eerste rechter aan die eisers ;

Overwegende dat, blijkens de bewoordingen van het laatste lid van artikel 443 van het Wetboek van burgerlijke rechtsvordering, dat bepaalt dat de gedaagde in beroep in elke stand van het geding incidenteel in hoger beroep kan komen, de gedaagde tegenberoep kan instellen totdat de debatten voor de beroepsinstantie gesloten zijn dat het arrest dus deze wetsbepaling geschonden heeft door op de tegenberoepen van de voornoemde eisers de termijn toe te passen die bij lid 1 van genoemd artikel gesteld is voor het oorspronkelijk hoger beroep ;

Wat het tweede middel betreft :

Overwegende dat het arrest ambtshalve het tegenberoep van de eerste eiseres niet ontvankelijk verklaart, op grond dat zij dit beroep slechts tegen de eerste verweerder heeft gericht, terwijl het hier een onsplitbaar geschil betrof en zij dus haar beroep, met het oog op de ontvankelijkheid ervan, toch had moeten richten tegen de tweede, derde, vierde en vijfde verweerders, die vóór de eerste rechter uitdrukkelijk tegen haar aanspraken waren opgekomen ;

Overwegende dat uit de stukken die aan het Hof regelmatig zijn voorgelegd blijkt :

1°) dat op het oorspronkelijke, tegen alle andere partijen gerichte hoger beroep van de eerste verweerder, alle vóór de eerste rechter gedingvoerende partijen verschenen zijn en geconcludeerd hebben vóór het hof van beroep ;

2°) dat de eerste eiseres, op dit oorspronkelijk hoger beroep gedaagd, weliswaar enkel « tegen » de eerste verweerder en slechts « in tegenwoordigheid » van de andere partijen heeft geconcludeerd, maar dat het tegenberoep, dat uit de slotsom van haar conclusie voortvloeit, strekt om het gewijsde niet alleen tegenover de eerste verweerder opnieuw in het geding ter sprake te brengen, maar ook tegenover de andere partijen die, zoals laatstgenoemde, een belang hadden verdedigd dat in strijd was met het hare, te weten de tweede, derde, vierde en vijfde verweerders ;

3°) dat de eisers onder 2, 3 en 4, medebelanghebbenden van de eerste eiseres, in hun tegen alle andere partijen genomen conclusies verklaard hebben haar conclusie en haar tegenberoep tot de « hunne » te maken en dat de partijen die een hiermee strijdig belang hadden verdedigd, te weten de tweede, derde, vierde en vijfde verweerders, zowel als de eerste (verweerder), in hun conclusies opgekomen zijn tegen de aldus gemeenschappelijk geworden aanspraken van alle eisers ;

Overwegende dat derhalve, in de onderstelling dat, zoals het arrest zulks beweert zonder deswege te worden bestreden, het tegenberoep van de eerste eiseres slechts tegen de eerste verweerder gericht werd, de tegenberoepen van alle medebelanghebbende eisers, in zover zij tussen hen gemeenschappelijk zijn geworden, noodzakelijk het gewijsde op onsplitbare wijze in hun voordeel opnieuw in het geding ter sprake hebben gebracht tegenover de tweede, derde, vierde en vijfde verweerders zowel als tegenover de eerste ;

Overwegende dat derhalve het arrest niet wettelijk heeft kunnen beslissen dat, aangezien de eerste eiseres haar tegenberoep niet tegen de voornoemde twee, derde, vierde en vijfde verweerders had gericht, dit tegenberoep niet ontvankelijk was ; dat immers de regel, volgens welke in een onsplitbaar geschil het hoger beroep van een partij, om ontvankelijk te zijn, moet gericht worden tegen alle vóór de eerste rechter gedingvoerende partijen die

een belang hadden dat in strijd was met dat van deze partij, eiseres in hoger beroep, hierop berust dat, indien de insteller van het hoger beroep de beslissing in kracht van gewijsde heeft laten gaan ten voordele van bepaalde partijen die een belang hebben verdedigd dat in strijd was met het zijne, hij, wegens de onsplitsbaarheid van het geschil, dit gewijsde niet opnieuw in het geding ter sprake kan brengen tegenover deze partijen; dat hieruit voortvloeit dat deze regel zich slechts opdringt in zover de beslissing kracht van gewijsde heeft verkregen ten aanzien van een of meer van de partijen die een belang hebben verdedigd dat in strijd was met dat van de eiser in hoger beroep en het derhalve, wegens de onsplitsbaarheid van het geding, voor de rechter niet mogelijk is het gewijsde opnieuw in het geding ter sprake te brengen tegenover de enige partijen waartegen het hoger beroep is gericht;

Dat zulks niet het geval was in de stand van de rechtspleging vóór het hof van beroep;

Dat het eerste middel en het tweede onderdeel van het tweede middel dus gegrond zijn;

Over het derde middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 1134 van het Burgerlijk Wetboek, 470 van het Wetboek van burgerlijke rechtsvordering, zoals dit artikel is gewijzigd bij artikel 22 van het koninklijk besluit nummer 300 van 30 maart 1936, en 97 van de Grondwet,

doordat het bestreden arrest afwijzend beschikt op de aanvraag tot deskundigenonderzoek alvorens recht te doen, door de eisers onder 2, 3 en 4 subsidiair gedaan bij aanvullende conclusie in hoger beroep ten einde na te gaan of de verdeling niet vernietigbaar was wegens benadeling en of zij het voorbehouden erfdeel van de nalatenschap van Gaston Collet niet aantast, op grond dat aldus twee nieuwe geschillen worden opgeworpen, die niet ontvankelijk zijn daar zij niet aan de eerste rechter werden onderworpen, terwijl, zelfs in de onderstelling dat die geschillen nieuwe eisen opleveren, het hof van beroep, in afwezigheid van een door de andere betrokken partijen aangevoerde exceptie van niet-ontvankelijkheid, wettelijk niet gerechtigd was de op de beweerde nieuwigheid van de eis gegronde exceptie van niet-ontvankelijkheid, die niet de openbare orde raakt, ambtshalve op te werpen;

Overwegende dat dit middel gericht is tegen het arrest, in zover dit, ter verwerping van de aanvullende conclusies van de eisers onder 2, 3 en 4, strekkende om door een deskundige te doen nagaan of de schenking — verdeling van 1951 « niet vernietigbaar is wegens benadeling van meer dan een vierde en of het voorbehouden erfdeel van de nalatenschap alleen van Gaston Collet niet was aangetaast », het hof van beroep ambtshalve stelt « dat zulks twee nieuwe geschillen betreft, die niet ontvankelijk zijn daar zij niet aan de eerste rechter werden onderworpen (artikel 464 van het Wetboek van burgerlijke rechtsvordering) »;

Overwegende dat het bij artikel 464 van het Wetboek van burgerlijke rechtsvordering bepaalde verbod om in hoger beroep een nieuwe eis in te stellen, niet de openbare orde raakt en dat het hof van beroep niet gerechtigd was de uit dit verbod afgeleide exceptie van niet-ontvankelijkheid ambtshalve op te werpen;

Dat het middel gegrond is;

Over het vierde middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 577bis, van het Burgerlijk Wetboek ingevoegd bij artikel 1 van de wet van 8 juli 1924 (inzonderheid in de paragrafen 1, 8, 9 en 11), 815, 827 van het Burgerlijk Wetboek en 97 van de Grondwet,

doordat het bestreden arrest beslist dat het gebouw in de Kanselarijstraat 6-18 te Brussel gevoeglijk in natura verdeeld kan worden en dientengevolge beveelt tot die verdeling in natura over te gaan, op grond dat « niets zich in rechte verzet tegen de verdeling van een flatgebouw » en dat op grond van artikel 577 bis de tot gemeenschappelijk gebruik bestemde zaken in onverdeeldeheid kunnen worden gehouden,

terwijl, eerste onderdeel, de rechtsregeling der onverdeeldeheid van bijzaken, die in paragraaf 11 van artikel 577bis van het Burgerlijk wetboek bepaald is wanneer verdiepingen of gedeelten van verdiepingen van een huis aan verschillende eigenaars toebehoren, door de wetgever slechts voorgeschreven is in geval van vrijwillige verdeling van verdiepingen of gedeelten van verdiepingen van een huis en aldus het bestreden arrest aan de eisers zodanige verbrokkeling, met instandhouding van onverdeeldeheid, zelfs van bijzaken, niet op wettelijke wijze kan opleggen, zoals het het heeft gedaan, ofschoon de eisers vroegen om uit onverdeeldeheid te treden (schending van de bepalingen, in het middel vermeld),

en terwijl, tweede onderdeel, de motivering van het bestreden arrest geen antwoord geeft op het, door de eerste eiseres bij conclusie aangevoerde middel waarin werd betoogd dat « zodanig voorstel onderstelt hetzij dat de uit de erfenis ontstane staat van onverdeeldeheid voor de eigendom van de grond voortbestaat, hetzij dat in de plaats ervan treedt een nieuwe uit overeenkomst ontstane staat van onverdeeldeheid die deze keer zijn oorsprong vindt in de wilsovereenstemming tussen partijen... dat de tweede onderstelling waarbij een staat van onverdeeldeheid uit overeenkomst in de plaats zou treden van de onverdeeldeheid uit erfenis, in het onderhavige geval noodzakelijk uitgesloten is door het gemis van de instemming van allen met de rechtstoestand die men wil in het leven roepen... » (schending van artikel 97 van de Grondwet):

Over het eerste onderdeel:

Overwegende dat de rechter, bij wie krachtens de artikelen 822 en 823 van het Burgerlijk wetboek een rechtsvordering tot verdeling van een nalatenschap aanhangig is gemaakt en die onder meer opdracht heeft de geschillen op te lossen omtrent de wijze waarop deze verdeling zal geschieden, wanneer hij vaststelt dat, wegens de indeling van een tot de nalatenschap behorend gebouw in appartementen, dit gevoeglijk onder de erfgenamen kan worden verdeeld door hun de eigendom van appartementen privaatief toe te wijzen, bevoegd is om, liever dan de veiling, de verdeling in natura van het gebouw te bevelen overeenkomstig het in de artikelen 826, 827 en 832 van het Burgerlijk Wetboek gehuldigde beginsel;

Overwegende dat zodanige verdeling, verre van de in artikel 815 van het Burgerlijk Wetboek bedoelde herroepelijke en niet geregelde onverdeeldeheid te laten voortbestaan, tot gevolg heeft daaraan een einde te maken; dat dit artikel niet slaat op de noodzakelijke en bijkomende onverdeeldeheid van gedeelten van het gebouw die bestemd zijn tot gemeenschappelijk gebruik van appartementen welke aan verschillende eigenaars toebehoren zoals zij met het oog op het openbaar belang is geregeld namelijk bij de paragrafen 9 en 11 van artikel 577bis van het Burgerlijk Wetboek;

Dat dit onderdeel van het middel wettelijke grondslag mist;

Over het tweede onderdeel:

Overwegende dat het arrest, waarin wordt uiteengezet dat de noodzakelijke en bijkomende onverdeeldeheid van de gemeenschappelijke gedeelten van een in privaatieve appartementen ingedeeld gebouw, reeds onder de regeling van het Burgerlijk Wetboek, en nog meer sinds zij is ge-

regeld namelijk bij de paragrafen 9 en 11 van artikel 577bis dat in het Burgerlijk Wetboek is ingevoegd bij de wet van 8 juli 1929, niet mag worden verward met de « herroepbare, voorlopige en nietgeregelde » onverdeeldheid waarvan sprake is in artikel 815 van het Burgerlijk Wetboek, en dit artikel derhalve hier geen toepassing kan vinden, aldus de reden aangeeft waarom de rechter bij wie de rechtsvordering tot veredling van de nalatenschap aanhangig was aan de eisers kon opleggen dit gebouw in appartementen te verdelen;

Overwegende dat het arrest aldus passend antwoordt op de conclusie van de eisers die beweerden dat de rechtsregeling van de onverdeelde mede-eigendom van gemeenschappelijke gedeelten van het gebouw, die behoort bij de verdeling ervan in appartementen, zoals deze hun was opgelegd, in strijd zou zijn met hun recht om overeenkomstig artikel 815 van het Burgerlijk Wetboek uit de onverdeeldheid te treden;

Dat dit onderdeel van het middel feitelijke grondslag mist;

Om deze redenen :

Vernietigt het bestreden arrest, doch slechts in zover het 1) beslist dat er tussen Gaston Collet en zijn kinderen nooit onverdeeldheid heeft bestaan ten aanzien van het genoemde gebouw in de Kanselarijstraat en dat dit derhalve moet worden geacht uitsluitend tot de nalatenschap van Gaston Collet te behoren;

2) uitspraak doet op de eis, bij aanvullende conclusies ingesteld door de eisers onder 2, 3 en 4;

Verwerpt de voorziening voor het overige;

Beveelt dat van dit arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing;

Verdeelt de veroordeling in de kosten voor de helft tussen de eisers enerzijds en de verweerders anderzijds;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar het Hof van beroep te Luik.

NOOT. — (1) Zie art. 1054 gerechtelijk wetboek; (2) Zie art. 1053 gerechtelijk wetboek; (3) Verg. art. 808 gerechtelijk wetboek. Zie de toelichting in het verslag van Reepinghen, blz. 326 tot 334, inzonderheid blz. 334 (voorwaarde 6) en in het verslag De Baeck, blz. 136 en 137; (4) Zie het bestreden arrest van het Hof van Beroep te Brussel van 30 mei 1967 (Rev. prat. not. 1967, 281; Pas. 1967, II, 297).

HOF VAN CASSATIE.

1e Kamer. — 8 februari 1968.

Eerste voorzitter: M. Bayot.

Raadsheer-verslaggever: Baron Richard.

Procureur-generaal: M. Hayoit de Termicourt.

Advocaten: Mrs. Struye en Van Ryn.

Burenrecht. — Gedwongen afsluiting in steden en voorsteden. — Afstand van een strook grond. — Bevrijding van de verplichting om bij te dragen tot het bouwen van de muur.

Eiseres had gedagvaard op grond van art. 663 B.W. Zij beschouwde het bouwen van de muur niet met de enige bedoeling een afsluiting te maken, maar ook en hoofdzakelijk om redenen die haar eigen zijn en waaruit blijkt dat zij alleen uit de verrichting voordeel zal trekken.

De bij art. 663 B.W. opgelegde verplichting is een nabuurschapsverplichting, gegrond op een vermoeden van gemeen nut van de te bouwen muur. Dit vermoeden is echter geen vermoeden juris et de jure.

Bijgevolg heeft het bestreden vonnis, door te beslissen dat de verweerders, die aanbieden aan eiseres een strook grond af te staan, waarvan de breedte overeenkomt met de helft van die van de te bouwen muur, aldus bevrijd zijn van de verplichting om bij te dragen tot het bouwen ervan, van dat art. 663 B.W. een juiste toepassing gemaakt.

Evêché de Liège t./Molevaux e.a.

Gelet op het bestreden vonnis, op 29 september 1966 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van eerste aanleg te Luik;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 656 en 663 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het bestreden vonnis, na te hebben vastgesteld dat eiseres terecht vorderde dat de verweerders een tot afsluiting dienende muur, welke hun op het grondgebied van de stad Luik gelegen erven scheidt, zouden bouwen — waarmee bedoeld wordt in de kosten van het bouwen zouden bijdragen —, het aanbod van de verweerders om aan eiseres een strook grond van 15 centimeter breedte langs de scheidsgrens van de beide erven af te staan, op welke strook de genoemde muur zou kunnen worden gebouwd, voldoende verklaart en voor recht zegt dat, mits deze afstand, de verweerders niet gehouden zijn in de bouwpijs van genoemde muur bij te dragen,

terwijl, aangezien de erven op het grondgebied van de stad Luik gelegen zijn, eiseres, naar luid van artikel 663 van het Burgerlijk Wetboek, gerechtigd was om de verweerders, die haar naburen zijn, te verplichten in de kosten van het bouwen van een tot scheiding dienende muur bij te dragen; dat het bestreden vonnis, om de verweerders van deze verplichting te bevrijden, de bepaling van artikel 656 van het Burgerlijk Wetboek niet kon invoeren, volgens welke de medeëigenaar van een gemene muur het recht van medeëigendom mag laten varen; dat dit artikel, immers, slechts het herstellen en het wederopbouwen van een bestaande gemene muur en niet het bouwen van een muur op het oog heeft, en terwijl, in elk geval, de algemeenheid van de bewoordingen van artikel 663, in de steden en voorsteden elke uitzondering uitsluit op de onvoorwaardelijke verplichting, die het oplegt, om in de bouwpijs van een scheidsmuur tussen de erven bij te dragen;

Overwegende dat uit de vaststellingen van de rechter blijkt dat de erven van eiseres en van de verweerders door een haag zijn gescheiden en dat eiseres de verweerders op grond van artikel 663 van het Burgerlijk Wetboek heeft gedagvaard om bij te dragen tot het bouwen van een tot afsluiting dienende muur; dat eiseres het bouwen ervan niet beschouwt « met de enige bedoeling een afsluiting te maken », maar ook, en « hoofdzakelijk om redenen die haar eigen zijn en waaruit blijkt dat zij alleen uit de verrichting voordeel zal trekken »;

Overwegende dat de bij artikel 663 van het zelfde wetboek opgelegde verplichting een nabuurschapsverplichting voordeel zal trekken »;

Overwegende dat de bij artikel 663 van het zelfde wetboek opgelegde verplichting een nabuurschapsverplichting is, gegrond op een vermoeden van gemeen nut van de te bouwen muur; dat dit vermoeden echter geen vermoeden juris et de jure is;

Overwegende, bijgevolg, dat het bestreden vonnis, door te beslissen dat de verweerders, die aanbieden aan eiseres een strook grond af te staan, waarvan de breedte overeenkomt met de helft van die van de te bouwen muur, aldus bevrijd zijn van de verplichting om bij te dragen tot het bouwen ervan, verre van artikel 663 van het burgerlijk wetboek te schenden er een juiste toepassing van heeft gemaakt;

Dat het middel naar recht faalt ;

Om deze redenen :

Verwerpt de voorziening ;
Veroordeelt eiseres in de kosten.

NOOT — Zie het bestigende vonnis van de Rechtbank van eerste aanleg te Luik van 29 september 1966, in J.T. 1967, 62 en Jur. Liège, 1966-67, 35.

Voor de doctrine en de rechtspraak moge verwezen worden naar de bespreking van R. Derine, in T.P.R. 1965, blz. 95, nr. 66. Zie nog : R. Jacobs, *Over de mogelijkheid tot neutralisering via art. 656 B.W. van het door art. 663 B.W. bedoelde vermogen*, in R.W. 1966-1967, 1209.

RAAD VAN STATE.

4e Kamer. — 28 mei 1968.

Voorzitter : A. Mast.
Raadsheren : MM. Mees en Adriaens.
Auditeur : M. Vliebergh.

Rechtspleging. — Verzoekschrift. — Kosten. — Wetten en besluiten. — Interpretatie. — Bevoegdheid van de Raad van State.

Het beroep heeft geen voorwerp meer wanneer de bestreden rechtshandeling in de loop van het geding door de Raad van State werd vernietigd. De kosten worden echter ten laste van de tegenpartij gelegd.

Uit de parlementaire voorbereiding van de bepaling van art. 29, par. 2 van de wet van 13 juni 1966 blijkt dat de wetgever de toestand van de leden van het personeel van de Dienst der gemengde loopbanen heeft willen veilig stellen, hoewel de regelmatigheid van de bevordering van tachtig personeelsleden in twijfel was getrokken en er beroepen tot vernietiging van sommige bevorderingen waren ingesteld. De wetgever heeft in ondubbelzinnige bewoordingen de benoemingen en bevorderingen o.m. : van leden van het personeel van de Rijksdienst voor de pensioenen der zelfstandigen, verricht in de Dienst voor gemengde loopbanen, willen geldig verklaren tot vernietiging van administratieve handelingen die inmiddels op stellige wijze door een wet zijn bevestigd.

Lebegge t./ Belgische Staat (Min. van Soc. Voorzorg).

Arrest nr. 12.982.

Overwegende dat het beroep strekt tot vernietiging van :
1° de ministeriële besluiten van 7 januari 1963 en 21 mei 1965 waarbij de Minister van Sociale Voorzorg Albert Aerts ter beschikking van de Dienst der gemengde loopbanen heeft gesteld en hem eerst de graad van adjunct-adviseur en later de graad van adviseur heeft toegekend ;
2° het ministerieel besluit van 27 september 1966 waarbij dezelfde Minister bewuste ambtenaar opnieuw ter beschikking van de Rijkskas heeft gesteld ;

3° de koninklijke besluiten van 19 december 1962 en 15 april 1965 houdende vaststelling van het organiek kader van de Dienst der gemengde loopbanen ;

Overwegende dat niet wordt betwist dat verzoeker eerst op 11 oktober 1966 kennis van de sub 1° bestreden besluiten heeft gekregen ; dat de tegenpartij terecht opwerpt dat het beroep, wat betreft de sub 3° vermelde koninklijke besluiten, te laat is ingesteld en derhalve niet ontvankelijk is ; dat immers de bestreden koninklijke be-

sluiten respectievelijk in het Belgisch Staatsblad van 1 maart 1963 en 22 april 1965 zijn bekendgemaakt ;

Overwegende dat het sub 2° bestreden ministerieel besluit van 27 september 1966 door de Raad van State bij arrest van 27 maart 1968 is vernietigd ; dat het beroep op dit punt geen voorwerp meer heeft ;

Overwegende wat de sub 1° bestreden ministeriële besluiten betreft, dat de Minister van Sociale Voorzorg opwerpt dat « de wetgever door artikel 29, § 2, van de wet van 13 juni 1966, de feitelijke toestand van de personeelsleden tewerkgesteld bij de Dienst der gemengde loopbanen op de datum van de bekendmaking van de wet waarborgt » en dat « die bepaling haar volle betekenis zou verliezen indien zij de verplichting inhield om voor elk geval te onderzoeken hoe de graad, de hoedanigheid en de wedde werden bekomen » ; dat hij zodoende de stelling verdedigt dat de bestreden handelingen door de wetgever geldig zijn verklaard en de Raad van State derhalve geen kennis kan nemen van het beroep ;

Overwegende dat artikel 29 § 1 en 2, van de wet van 13 juni 1966 betreffende de rust- en overlevingspensioenen voor arbeiders, bedienden, zeevarenden onder Belgische vlag, mijnwerkers en vrijwillig verzekerden, luidt : « § 1. — De Dienst der gemengde loopbanen, opgericht bij de wet van 3 april 1962, wordt in vereffening gesteld. § 2. — De personeelsleden tewerkgesteld in de Dienst der gemengde loopbanen, op de datum van de bekendmaking van deze wet, worden, op deze datum, benoemd en bevestigd in hun oorspronkelijke administratie of instelling, in de graad en met de hoedanigheid en wedde die zij op dat ogenblik in de Dienst der gemengde loopbanen hebben » ;

Overwegende dat uit de parlementaire voorbereiding van de wet van 13 juni 1966 blijkt dat de wetgever de toestand van de leden van het personeel van de Dienst der gemengde loopbanen heeft willen veilig stellen, hoewel de regelmatigheid van de bevordering van tachtig personeelsleden in twijfel was getrokken en er beroepen tot vernietiging van sommige bevorderingen waren ingesteld ; dat de wetgever, door zich uit te drukken in de hierboven aangehaalde, zo ongebruikelijke als ondubbelzinnige bewoordingen, de benoemingen en bevorderingen verricht in de Dienst der gemengde loopbanen inderdaad heeft willen geldig verklaren ; dat bewuste wetsbepaling derhalve de bestreden ministeriële besluiten heeft bekrachtigd ; dat de Raad van State geen kennis kan nemen van een beroep tot vernietiging van administratieve handelingen die inmiddels op stellige wijze door een wet worden bevestigd ; dat het echter past de kosten ten laste van de Belgische Staat te leggen,

Besluit :

Het beroep is verworpen.

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL.

9e Kamer. — 5 december 1968.

Voorzitter : M. Liard.
Raadsheren : MM. Grenez en Van Hecke.
Advocaat-generaal : M. Cerckel.
Advocaten : Mrs. E. Boonen en J. Dauwe.

Voorrechten. — Toepasselijke wet. — Voorrecht van de bediende.

Het voorrecht komt tot stand met het ontstaan van de schuldvordering volgens de wetgeving die op dat ogenblik van kracht was. De bij de faillietverklaring van de schuldenaar van kracht zijnde wetsbepalingen kunnen niet in aanmerking genomen worden, daar de sa-

menloop van de schuldeisers, niet het voorrecht, doch slechts de uitoefening ervan doet ontstaan.

Doyen t./ Faillissement Laddyn.

Gezien in eensluidende uitgifte het vonnis de dato 6 augustus 1968 der rechtbank van koophandel te Antwerpen dat op 5 september 1968 werd betekend en waartegen op 17 september 1968 een naar vorm en tijd regelmatig beroep werd aangezet;

Aangezien de eerste rechter de feiten die tot het geschil aanleiding hebben gegeven, in bewoordingen die het Hof beaamt, heeft omschreven, en de daarbij door partijen aangenomen stelling naar behoren heeft samengevat;

Aangezien appelland zijn schuldvordering regelmatig heeft aangegeven en zo ter rechtvaardiging van het door hem ingeroepen voorrecht, hij melding heeft gemaakt van artikel 19-4° van de hypothecaire wet, het recht hem voor zover niet kan ontzegd worden zijn aangifte aan te vullen of te verbeteren en namelijk tot staving van zijn aanspraak, artikelen 49 en 50 der wet van 12 april 1965 in te roepen;

Aangezien een voorrecht door artikel 12 der hypothecaire wet bepaald wordt als een recht dat door de aard zelf van de schuldvordering toekomt aan een schuldeiser en aan deze voorrang verleent boven de anderen;

Aangezien hieruit volgt dat het voorrecht tot stand komt met het ontstaan van de schuldvordering, volgens de wetgeving die op dat ogenblik in voege is, en dat, in strijd met het betoog van appelland, de van kracht zijnde wetsbepalingen ten tijde van de faillietverklaring — die overigens geen terugwerkende kracht bezitten — geenszins in aanmerking kunnen genomen worden, daar de samenloop der schuldeisers niet het voorrecht, doch slechts de uitoefening daarvan doet ontstaan;

Aangezien aldus de eerste rechter op juiste rechtsgronden de opname van appelland in het passief van het failliet heeft bevolen en het beroep derhalve ongegrond voorkomt;

Om deze redenen,

Het Hof,

Gelet op artikel 24 der wet van 15 juli 1935,

Alle andere, meer omvattende of strijdige besluiten verwerpend,

Gehoord in openbare zitting het eensluidend advies van de Heer Advocaat-Generaal Cerckel,

— Ontvangt het beroep;

— Verklaart het ongegrond;

— Bevestigt dienvolgens het aangevochten vonnis;

Verwijst appelland in de kosten in beroep.

NOOT. — Vorenstaand arrest bevestigt het vonnis van de rechtbank van koophandel te Antwerpen van 6 augustus 1968, dat eveneens in dit nummer is opgenomen.

HOF VAN BEROEP TE GENT

5de Kamer. — 17 december 1968.

Voorzitter: M. E. Verougstraete.

Raadsheren: MM. De Witte en Van Bever.

Advokaat-generaal: M. Versée.

Advokaten: Mrs. Bouckaert, loco Cant, en D'Hoest.

Voorwaardelijke verbintenis. — Onzekere en toekomstige gebeurtenis. — Weddenschap. — Onzekere, maar niet noodzakelijk toekomstige, gebeurtenis.

Het onderscheid tussen een voorwaardelijke verbintenis en een kanscontract ligt o.m. hierin dat de voorwaarde een toekomstige en onzekere gebeurtenis is, terwijl het kanscontract gebaseerd is op een onzekere gebeurtenis, die niet noodzakelijk toekomstig is.

De onzekerheid over de uitslag van de gebeurtenis is een essentieel element van de weddenschap. Derhalve is deze nietig wanneer het bewijs wordt geleverd dat één der partijen bij de weddenschap reeds die uitslag kende.

F.W. t./G.C.

Gezien de stukken, o.m. de uitgifte van het vonnis van de rechtbank van Koophandel te Oostende dd. 6.4.67 waartegen tijdig en regelmatig hoger beroep werd ingesteld;

Overwegende dat appelland de weddenschap verkeerdelijk bestempelt als een voorwaardelijke verbintenis; dat er, ondermeer, dit verschil is dat de voorwaarde een toekomstige en onzekere gebeurtenis is (art. 1168 B.W.) terwijl het kanscontract gebaseerd is op een zekere gebeurtenis (art. 1104 en 1964 B.W.), die niet noodzakelijk toekomstig is; dat het in onderhavige zaak dan ook op zich zelf zonder belang is of de bewuste koers reeds voorbij was bij het afsluiten van de weddenschap, maar wel of geïntimeerde de uitslag reeds kende, in welk geval het substantieel element « onzekere gebeurtenis » bij hem ontbrak en er in zijn hoofde geen geldige weddenschap tot stand kwam; dat de « alea » immers behoort tot de essentie van de weddenschap;

Overwegende dat appelland voorhoudt dat de overeenkomst aangetast is door bedrog doch niet bewijst dat de toestemming van zijn bediende of mandataris verkregen werd door bedrieglijke manoeuvres vanwege geïntimeerde; dat de aangehaalde omstandigheden echter wel dienstig zijn ten aanzien van de beslissende vraag: « Was de uitslag van de koers een onzekere gebeurtenis voor geïntimeerde of kende hij reeds die uitslag bij het afsluiten van de weddenschap », wat appelland beweert en moet bewijzen;

Overwegende dat die omstandigheden de volgende zijn:

1. Toen geïntimeerde zich in het bureel aanbodde was de koers reeds plus-minus 20 min. geëindigd zodat hij kon ingelicht zijn.

De koers was geëindigd rond 13,25 u (zie Dimanche Sport du 15 au 21 novembre: « départ donné à 13 h. 23 »).

Geïntimeerde bood zich aan om 13.45 u.

In het strafrechtelijk onderzoek hield geïntimeerde voor dat hij zijn geld afgaf te 13.45 u maar dat hij in het bureel binnengekomen was omstreeks 13.25 u. Dit werd echter tegengesproken, niet alleen door D. A. maar ook door S. J., die verklaarde: « te 13.45 u. à 13.50 u. is O. G. binnengekomen. Hij was zeer gehaast. Hij zegde tegen de vrouw, die de weddenschappen aanvaardt: « Haast je, haast je ». Voornoemde vrouw heeft dan onmiddellijk zijn geld aanvaard en de briefjes overhandigd. »

2. De voorgewende haast was wel van aard om bij de minder ervaren bediende controle en voorafgaandelijk overleg met haar werkgever uit te schakelen.

3. De inzet van 2.000 fr. op het bewuste paard was uitzonderlijk hoog vergeleken met de gewoonte van geïntimeerde en waarschijnlijk ook niet in verhouding tot zijn financiële mogelijkheden.

Overwegende dat deze omstandigheden afzonderlijk genomen niet afdoend zijn maar in hun samenhang overeenstemmende vermoedens uitmaken en een overtuigend bewijs leveren van de bewering van appelland;

Overwegende dat de weddenschap derhalve nietig is voor zover ze betrekking heeft op het paard « Belle No-

ria» in de «Prix de Linay»; dat ze geldig is voor het overige; dat dus verschuldigd is aan geïntimeerde: 528 + teruggave van 2.000 fr. (zoals aangeboden bij schrijven dd. 27.11.1964);

Om deze redenen,

Het Hof,

Gelet op artikel 24 van de wet van 15.6.1935;
Verklaart het hoger beroep ontvankelijk en meestendeels gegrond;

Doet het bestreden vonnis teniet en opnieuw wijzende;
Zegt dat de weddenschap dd. 14.11.1964 nietig is voor zover ze betrekking heeft op het paard «Belle Noria» in de «Prix de Limay» te St. Cloud;

Veroordeelt appellant om aan geïntimeerde te betalen de som van 528 fr en 2.000 fr., beide sommen verhoogd met de gerechtelijke rente.

Veroordeelt geïntimeerde tot de kosten van beide instanties.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE LEUVEN

2e Kamer. — 14 juni 1968.

Voorzitter: M. Meulemans.

Rechters: MM. De Cooman en Coelst.

Advocaten: Mrs. Hermans en Theunis.

Onrechtmatige daad. — Ongeval veroorzaakt door een feit dat in concreto schuldig is en in andere omstandigheden niet schuldig zou zijn.

Een bestelwagen stond gestationeerd aan een trottoir met doorlopende gele streep (overtreding van art. 34-2-9° verkeersreglement). Door het feit dat de wagen daar stond werd een verkeersongeval veroorzaakt.

De bestuurder van de wagen heeft een fout begaan die in oorzakelijk verband tot het ongeval staat, aangezien zonder dat schuldige feit het ongeval zich niet zou hebben voorgedaan. Het heeft geen belang dat het ongeval ook zou gebeurd zijn indien de wagen enkel had stilgestaan, in welk geval het feit dat de oorzaak is van het ongeval, niet schuldig zou geweest zijn. De rechter zou immers art. 1382 B.W. schenden door enkel hierop te steunen dat de schade ook zonder de onrechtmatige daad had kunnen ontstaan, doch zonder de schade in concreto, zoals zij op een bepaalde datum en in bepaalde omstandigheden is ontstaan in acht te nemen.

Dubois en The Ocean t./ Stad Diest

Gezien de processtukken en herzien het tussenvonnis, op 15 februari 1967 door de Rechtbank van deze zetel uitgesproken waarbij het beroep ter zake ontvankelijk werd verklaard, doch waarbij alvorens over de gegrondheid van het beroep uitspraak te doen, appellanten toegelaten werden het bewijs te leveren dat op 31 december 1964, op het ogenblik van het verkeersongeval, het voertuig van de Waterleiding der Stad Diest, nl. een camionette, gestationeerd stond langs de doorlopende gele streep aan het trottoir van de woning nr. 22 in de Schaffenstraat;

Gelet op het proces-verbaal van getuigenverhoor dat op 7 september 1967 plaats had;

Overwegende dat uit de verklaring van de enige getuige die onderhoord werd stellig blijkt dat voormelde wagen werkelijk gestationeerd stond; dat deze getuige inderdaad bevestigt dat bij de wagen geen bestuurder aangetroffen werd en dat minstens vijftien minuten verliepen tussen het

ogenblik van het ongeval en de aankomst van de bestuurder, die telefonisch werd opgeroepen;

Overwegende dat deze omstandigheden uitsluiten dat het een stilstand zou gelden zoals door art. 2/20° van het Verkeersreglement bedoeld;

Overwegende dat het derhalve bewezen is, gelet op de tegenwoordigheid van doorlopende gele strepen op het trottoir langs hetwelk de camionette stilstand dat de bestuurder van deze wagen art. 34/9° van het Verkeersreglement heeft overtreden;

dat deze fout een oorzakelijk verband vertoont met het ongeval vermits zonder deze fout het ongeval zich niet zou voorgedaan hebben (Cass. 11/6/1956 R.W. 1956-57, 1988; id. 12/7/1051, R.G.A.R., 4949; id. 5/3/1953, R.W. 1953-54 217);

Overwegende immers dat luidens het principe van de gelijkwaardigheid der oorzaken in art. 1382 van het Burgerlijk Wetboek vermeld, al de bestanddelen die op welke wijze ook tot het ontstaan van de schade hebben bijgedragen, oorzaken uitmaken; dat wanneer eene van deze oorzaken een schuldig feit is, de dader van dit feit de verplichting heeft minstens gedeeltelijk de schade te vergoeden (De Page, II, nr. 958; Nouvelles, Liens de Causalité, nr. 2353);

Overwegende derhalve dat een oorzaak die de verantwoordelijkheid medebrengt ieder schuldig feit is zonder hetwelk de schade zich niet zou hebben voorgedaan (Cass. 4/12/195/ Pas. 1951-1-201 en 205);

Overwegende dat de aanrijding, ter zake, zich niet zou hebben voorgedaan indien de aangestelde van geïntimeerde de wagen van deze laatste op de kwestieuze plaats niet had laten stationeren;

dat, vermits iedere fout «in concreto» dient te worden aangezien, het zonder belang voorkomt te weten of het ongeval zich ook op dezelfde wijze en met dezelfde schadelijke gevolgen zou voorgedaan hebben indien het voertuig op het ogenblik van de aanrijding stilstand in plaats van stationeerde;

dat het verschil tussen stilstand en het stationeren ter zake hierin bestaat dat in het eerste geval het feit dat oorzaak is geweest van het ongeval niet schuldig is en derhalve tot de toepassing van art. 1382 van het Burgerlijk Wetboek geen aanleiding kan geven, terwijl het feit in het tweede geval schuldig is en de toepassing van dat artikel tot gevolg heeft;

dat zoals door het Hof van Cassatie op 11/6/1956 beslist (R.W. 1956-57, 1988) «door enkel hierop te steunen dat de schade ook zonder de onrechtmatige daad had kunnen ontstaan, doch zonder de schade in concreto, zoals zij op een bepaalde datum en in bepaalde omstandigheden ontstond in acht te nemen», de rechter art. 1382 van het Burgerlijk Wetboek zou schenden;

Overwegende dat geïntimeerde derhalve verantwoordelijk dient te worden verklaard voor de fout van haar aangestelde;

Overwegende dat deze fout de enige is die kan weerhouden worden en de uitsluitelijke oorzaak van de aanrijding is vermits de verbalisanten vastgesteld hebben dat het voor appellant Dubois onmogelijk was enig zicht te hebben op de Schaffensestraat zonder voorbij de camionette te rijden enerzijds en vermits geen enkel bestanddeel van de zaak aanwijst dat deze appellant te ver voorbij deze camionette zou gereden hebben anderzijds; dat, vervolgd voor de Politie rechtbank op grond van een overtreding van art. 17 van het Verkeersreglement, hij trouwens door deze rechtsmacht vrijgesproken werd;

Overwegend dat het geheel van de schade dienvolgens door geïntimeerde dient te worden betaald; dat het bedrag ervan, respectievelijk door appellant gevorderd niet betwist wordt;

Om deze redenen,

De rechtbank,

Alle verdere besluiten van de hand wijzende ;
 Verklaart het beroep gegrond en doet het bestreden vonnis te niet in zijn geheel ;
 Verklaart de oorspronkelijke eis gegrond en veroordeelt geïntimeerde aan appellant de som te betalen van 1.740,- fr. en aan appelante deze van 4.471,- fr., beide sommen vermeerderd met de vergoedende interesten vanaf 31 december 1964, de gerechtelijke interesten en al de gedingskosten.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE HASSELT
 zetelende als Rechtbank van Koophandel

2e Kamer. — 30 oktober 1968

Voorzitter : M. J. Pexsters
 Rechters : M. Schroë en Mevr. Vanstreels
 Advokaten : Mrs. Geyskens en Ruiters.

Brouwerijcontract verwijzend naar een huurcontract met dezelfde brouwerij. — Opzeg van het huurcontract. — Brouwerijcontract bijkomstig aan het huurcontract. — Brouwerijcontract vervalt samen met het huurcontract.

Indien een herbergier met een bepaalde brouwerij een huurcontract afsluit en een brouwerijcontract van langeren duur dat melding maakt van dit huurcontract, is het brouwerijcontract bijkomstig aan de huur en vervalt samen met deze laatste, zelfs indien het brouwerijcontract voor een langere termijn dan de huur werd aangegaan.

C. t./ C. en L.

Gelet op de geboekte inleidende dagvaarding door geregistreerd exploit van gerechtsdeurwaarder Albert Smeets van Neerpelt in dato 8 februari 1967 ;

Overwegende dat aanlegger van verweerders een som opeist van 10.000 F bij materiële missing vermeld als honderd duizend frank, met verbrekking van de overeenkomst van 22-8-1957 ten nadele van verweerders ;

dat aanlegger zijn eis steunt op laatst vermelde overeenkomst waarbij tussen partijen werd bedongen dat verweerder gedurende twaalf jaren bier zou afnemen van aanlegger hetgeen hij verzuimde te doen en bieren verkocht hem geleverd door een andere bierhandelaar, en niet van het merk door aanlegger verkocht ;

dat hiervoor aanlegger toepassing doet van de overeengekomen boete met verbrekking van het contract ;

Overwegende dat de eis ontvankelijk is ;

Overwegende dat uit de stukken van de bundels blijkt dat op 22-8-1957 door partijen een overeenkomst werd ondertekend « Wegens de dienst door de Brouwerij bezeugen » bestaande in het verhuren van een gemeubelde herberg en waarbij verweerders zich verbinden gedurende twaalf jaar al hun dranken af te nemen van aanlegger ; dat op dezelfde datum een huurovereenkomst tot stand kwam tussen partijen en wel eveneens voor de duur van twaalf jaar ;

Overwegende dat het derhalve van meet af aan vast staat dat het « brouwerijcontract » waarop aanlegger zich thans beroept werd afgesloten ingevolge de huurovereenkomst en als bijkomend contract aan deze dient te worden beschouwd ;

Overwegende dat het niet wordt betwist dat het huurcontract regelmatig werd opgezegd en de huur een einde heeft genomen ;

dat nadat de huurders het huurgoed hadden verlaten en elders een herberg in bedrijf hadden genomen, althans

tweede verweerster, op deze laatste plaats werd vastgesteld dat de aldaar verkochte bieren door een andere bierhandelaar dan aanlegger werden geleverd en van een ander merk waren dan deze door aanlegger op de markt gebracht ;

Overwegende dat zoals voormeld dit echter gebeurde nadat het huurcontract regelmatig was opgezegd ;

dat er dient te worden aanvaard dat het brouwerijcontract aan dit huurcontract als bijkomend gekoppeld is en het samen met het huurcontract een einde neemt ; (accessorium sequitur principale) ;

dat inderdaad dient te worden aangenomen dat verweerders zich maar hebben willen verbinden bieren van aanlegger af te nemen gedurende de duur van het huurcontract en zij niet meer kunnen gehouden zijn hierna het aan het huurcontract gekoppeld brouwerijcontract nog voort te zetten ;

Overwegende dat bijgevolg de eis ongegrond is ;
 Gelet op de voorschriften van de artikelen 2-30 tot 37 der wet van 15 juni 1935 welke werden nageleefd ;

Om deze redenen :

De Rechtbank, dienstdoende Rechtbank van Koophandel, statuering op tegenspraak ;

Verklaart de eis ontvankelijk maar ongegrond ;

Wijst aanlegger er van af en veroordeelt hem tot de kosten.

RECHTBANK VAN KOOPHANDEL TE ANTWERPEN.

8e Kamer. — 6 augustus 1968.

Voorzitter : M. A. Goossens.
 Referendaris : M. Caenepeel.
 Advocaten : Mrs. E. Boonen en J. Dauwe.

Voorrechten. — Toepasselijke wet. — Voorrecht van de bediende. — Transitoir recht.

Een schuldeiser maakt voor zijn schuldvordering tot betaling van loon en opzeggingsvergoeding aanspraak op het voorrecht dat bepaald is bij art. 19, 4° hypotheekwet, gewijzigd bij de wet van 12 april 1965.

De wetten die de bestaansvoorwaarden van een voorrecht beheersen, zijn de wetten die gelden op de dag van het feit of van de akte die het voorrecht doet ontstaan.

Ten deze was het feit dat het voorrecht deed ontstaan, eensdeels de verbrekking zonder opzegging in juli 1960 wat de vergoeding betreft, anderdeels het bediendencontract zoals het was toen eisers recht op loon ontstond, dat is eveneens in juli 1960. Daar art. 49, 1° van de wet van 12 april 1965 geen terugwerkende kracht heeft, moet art. 19, 4° hypotheekwet toegepast worden zoals het was in juli 1960.

Doyen t./ Faillissement Laddyn.

Overwegende dat uit de stukken van de partijen het volgende blijkt :

Bij leven was Henri Laddyn reder-bevrachter, ingeschreven in het handelsregister. Eiser was bij hem in dienst totdat hij op 25 juli 1960 op staande voet ontslagen werd. Voor de rechtbank van eerste aanleg en voor het hof van beroep te Brussel werd tussen eiser en Mevrouw Thérèse Laddyn, thans failliet, algemene legatarisse van Henri Laddyn, een proces gevoerd dat eindigde met een arrest van 15 december 1967 waarbij Mevrouw Laddyn werd veroordeeld om aan eiser te betalen :

— loon als testamentuitvoerder	200.360
— vergoeding voor contractbreuk	733.680

— salaris van juli 1960 20.380
— vakantietoelage 23.451

Bij aangifte van 20 maart 1968 verklaarde eiser dat de gefailleerde, Mevrouw Laddyn, hem 1.191.653 fr. schuldig was. Hij maakte aanspraak op het voorrecht van art. 19, 4° hypotheekwet voor de laatste drie hierboven vermelde bedragen. De gevorderde som, die principaal, interesten tot 12 maart 1968 en gerechtskosten omvat, wordt door de curator niet betwist. Alleen het voorrecht is in betwisting.

Overwegende dat eiser in conclusie inroept dat zijn voorrecht, bepaald bij art. 19, 4° gewijzigd bij de wet van 11 maart 1954, niet naar de tijd en ook niet naar het bedrag beperkt is;

Overwegende dat de wetgever enerzijds bepaald heeft dat het voorrecht, verbonden aan de vordering van de klerk, ten tijde van de contractbreuk, zich niet verder mag uitstrekken dan tot 180.000 fr., zowel wat de vergoeding als wat de wedden, kortingen of commissielonen, of het cumuleren van die verscheidene elementen betreft, en hij anderzijds de tijdruimte niet beperkt heeft waarvoor de schuldvordering tot vergoeding bevoorrecht is (Cass. 14 mei 1954, Rechtskundig Weekblad, 1954-1955, 458);

dat derhalve de vordering van eiser tot vergoeding bevoorrecht is tot 180.000 fr., maar zijn voorrecht daarmede uitgeput is, zodat niet eens moet nagegaan worden of ook aan het salaris een voorrecht verbonden is;

Overwegende dat eiser mondeling nog de wet van 12 april 1965 heeft ingeroepen;

Overwegende dat art. 49 van die wet de beperking van het voorrecht in de tijd heeft opgeheven wat het loon betreft en tevens bepaalt dat de schadevergoeding wegens contractbreuk voor het gehele bedrag bevoorrecht is;

dat indien eiser die tekst kan inroepen, zijn vordering zowel voor het bedrag van 733.680 fr. als voor het bedrag van 20.380 fr. bevoorrecht is;

Overwegende dat voor de beoordeling van het onderhavige geval twee standpunten mogelijk zijn: ofwel verbindt men het voorrecht aan de schuldvordering met inachtneming van het ogenblik waarop de schuldvordering ontstaat is, en dan moet de wet toegepast worden die van kracht was in juli 1960, dus het oude artikel 19, 4°; ofwel gaat men uit van het standpunt dat het voorrecht maar ontstaat op het ogenblik dat de samenloop van schuldeisers tot stand komt, dus ten deze bij de uitspraak van het faillissement, op 12 maart 1968, zodat voormeld artikel 49 zou dienen toegepast te worden;

Overwegende dat het Hof van Beroep te Brussel bij arrest van 6 oktober 1966, volgens de samenvatting die van het arrest gegeven wordt in Pas. 1967, II, 140, beslist heeft dat art. 49, 1° van de wet van 12 april 1965 niet toepasselijk is op de vergoeding die verschuldigd is wegens de verbreking van het contract vóór de inwerkingtreding van die wet;

dat uit het arrest echter blijkt dat de samenloop van de schuldeisers reeds tot stand gekomen was voordat de wet van kracht werd;

Overwegende dat het probleem opgelost werd door het arrest van het Hof van Cassatie van 30 mei 1968, dat in dezelfde zaak beslist heeft:

dat de wetten die bestaansvoorwaarden van een voorrecht beheersen de wetten zijn die gelden op de dag van het feit of van de akte die dit voorrecht doet ontstaan en dat, behoudens andersluidende bepaling, de wetten die nieuwe voorrechten invoeren of bestaande voorrechten uitbreiden niet worden toegepast, wanneer bij voorbeeld ten gevolge van de invereffeningstelling van een schuldplichtige vennootschap, tussen alle schuldeisers ervan een samenloop is ontstaan die op onherroepelijke wijze hun respectieve rechten bepaalt;

dat art. 49, 1° van de wet van 12 april 1965 betreffende de bescherming van het loon der werknemers, dat de beper-

king van het bedrag afschaft tot be'loop waarvan de schuldvorderingen inzake opzeggingsvergoedingen tot dan bevoorrecht waren, geen terugwerkende kracht heeft en derhalve geen gevolg kan hebben op de vergoedings-schuldvordering van de eisers wegens de ontoereikende opzeggingstermijn die hun werd betekend, aangezien deze wetsbepaling na het ontstaan van deze schuldvordering en zelfs na de samenloop van schuldeisers ten gevolge van de invereffeningstelling van de verwerende vennootschap werd ingevoerd;

Overwegende dat uit die overwegingen blijkt dat het eerste hierbovenvermelde standpunt moet ingenomen worden, met name dat de bestaansvoorwaarden van het voorrecht beheerst worden door de wet die gold op de dag van het feit dat dit voorrecht deed ontstaan;

dat dit feit ten deze was eensdeels de verbreking zonder opzegging in juli 1960 wat betreft de vergoeding, anderdeels het bediendencontract zoals het was toen eisers recht op loon ontstond, dat is eveneens in juli 1960 (natuurlijk niet het contract zoals het was toen het omstreeks 1932 gesloten werd);

dat het Hof van Cassatie slechts ten overvloede (« ... en zelfs... ») rekening houdt met de samenloop van de schuldeisers;

dat bijgevolg dient beslist te worden dat eisers vordering maar bevoorrecht is tot be'loop van 180.000 fr.;

Overwegende dat de vakantietoelage bevoorrecht is voor het verlopen dienstjaar en voor het lopende dienstjaar;

dat het lopende dienstjaar deze verwijzing ... het dienstjaar is waarin het faillissement werd uitgesproken en het verlopen dienstjaar het jaar is dat aan het lopende dienstjaar voorafgaat;

dat die twee jaren ten hoogste in de periode van 1966 tot en met 1968 kunnen vallen, maar eiser toen niet meer in dienst was, zodat hij geen aanspraak kan maken op het voorrecht;

....

NOOT. — Het arrest van het Hof van Beroep te Brussel van 5 december 1968 dat vorenstaand vonnis bevestigt, is eveneens in dit nummer opgenomen. Zie Cass. 30 mei 1968, R.W. 1968-1969, 209, met noot, en Cass. 16 mei 1940, J.P.A. 1941, 16.

VREDEGERECHT TE DIEST

15 juli 1968.

Rechter: M. Geyskens.

Advocaten: Mrs. Hermans en Reynders.

Kleine nalatenschappen. Vóór de schatting uitgeoefend recht tot overneming. — Definitief.

Inzake kleine nalatenschappen is het vóór de schatting aan een erfgenaam bij meerderheid van stemmen toegevoezen recht tot overneming definitief, ook wanneer gedurende latere bewerkingen de meerderheid van de belangen mocht gewijzigd worden.

Vlayen t./ Vlayen e.a.

Heézien het verzoekschrift d.d. 8 april 1968 rep. nr. 817 strekkende tot de overname van het volgend onroerend goed te *Waanrode*: Al de gebouwen opgericht ten titel van erfpacht met de rechten van erfpacht tot 30 november 2011 op perceel grond ter plaatse « *Chebroek* » gekend ten kadaster wijk B nrs. 21/e, 23/d en 21/f met een grootte van 13 aren 22 centiaren.

Herzien het daarop door Ons verleend bevelschrift van 8 april 1968 rep. 822 waarbij de heer *Groetaers Louis*, wo-

nende te St. Joris-Winge, Diestsestwg. 10 in hoedanigheid van deskundige — schatter werd aangesteld en de eedaflegging bepaald op dertig april 1900 achtenzestig te negen uur voormiddag;

Gelet op de art. 2, 3, 4, 30, 34, 37 en 41 der wet van 15 juni 1935;

Aangezien bij aangetekend schrijven van de griffier, d.d. 8 april 1968 aan de belanghebbenden kennis werd gegeven van de dag en het uur waarop de deskundige de eed diende af te leggen.

Aangezien op de door Ons bepaalde datum de aangestelde deskundige de eed heeft afgelegd en dat de belanghebbenden, die bij de eedaflegging niet waren opgekomen door de griffier verwittigd werden, bij aangetekend schrijven van 30 april 1968 van de dag en uur door de deskundige bepaald voor zijn verrichtingen, alsook werd hem medegedeeld dat de zaak terug zou voorkomen ten vredegerichte te Diest op 25 juni 1968 te 9 uur voor wat betreft de prijsbespreking. Eveneens werden de aanwezige personen hiervan in kennis gesteld;

Aangezien geen enkele eis tot wraking van de schatter werd ingediend;

Overwegende dat op Onze zitting van 30 april 1968 de genaamde Vlayen Josephus, Theophilus bij tegeneis het recht opeiste om zelf de overname te doen van de h'erboben beschreven goederen; Dat hij aanvoerde bij akte verleden door notaris Duriax te Diest op 7 februari 1968 de eigendom te hebben verkregen van de onroerende goederen in erfpacht gehouden door wijlen de echtlieden Vlayen-Vanwinkelen.

Overwegende dat op de zitting van 30 april 1968 de aanlegster op overname haar prioriteitsrecht niet heeft laten gelden; dat op vraag van de overnemer op tegeneis en werd overgegaan tot stemming; stemming die ongetwijfeld een meerderheid heeft opgebracht der aanwezigen ten voordele van de overnemer op tegeneis;

Overwegende dat aldus het vóór de schatting uitgeoefend recht tot overneming definitief is, ook wanneer gedurende de latere bewerkingen de meerderheid der belangen mocht gewijzigd worden. (Vredegerecht Diksmuide 19 december 1950 — R.W. 1950-1951 blz. 1333)

Overwegende dat de verweerder op tegeneis Vlayen Josephus, Theophilus akkoord gaat met de schatting gedaan door de deskundige;

Om deze redenen:

Wij, Verderechter van het kanton Diest, beslissende op tegenspraak tegen al de partijen, uitgezonderd tegen de verweerder Vlayen Albert, Theophilus, die verstek maakte, en in laatste aanleg.

Verklaren de eis van aanlegster op overname ontvankelijk doch ongegrond.

Recht doende op de tegeneis van verweerder op tegeneis Vlayen Josephus-Theophilus;

Verklaren deze ontvankelijk en gegrond, enz.

NOOT: Zie J. De Zegher in A.P.R. Tw. Kleine Nalatenschappen, nr. 134.

WERKRECHTERSRAAD TE LEUVEN

Kamer voor Werklieden. — 15 december 1967.

Voorzitter: M. Dekoninck.

Rechtskundig bijzitter: M. Vander Avort.

Advocaat: Mr. De Bock.

Arbeidsovereenkomst (Handarbeiders). — Eis tot verbreking van de overeenkomst wegens dringende redenen. — Ontvankelijk.

Geen wettekst verbiedt de werkgever de verbreking van de arbeidsovereenkomst te vorderen voor de bevoegde rechtbank. Waar de wetgever zelf de feiten niet heeft bepaald die als dringende redenen kunnen gelden en de beslissing overlaat aan de vrijheid van de rechter, kan men het de werkgever niet ten kwade duiden dat hij niet de verantwoordelijkheid op zich neemt om de overeenkomst onmiddellijk te verbreken om redenen die misschien later door de rechtbank onvoldoende zouden worden geacht. Zulke houding is des te redelijker in gevallen waarin het gaat om een lid van de ondernemingsraad en waarbij een enorme en buitengewone vergoeding te pas komt.

N.V. Umafo t./ Vinckx.

Overwegende dat de vordering van eiseres beoogt te horen verklaren dat de verschillende ingeroepen feiten overeenkomstig de dagvaarding van een en dertig december 1900 zes en zestig van zulke erge aard zijn dat ze een voldoende reden vormen voor opzegging zonder het betalen van een schadevergoeding, overeenkomstig de wet op de ondernemingsraden;

Wat de ontvankelijkheid betreft:

Overwegende dat verweerder inroept dat het geding niet gegrond zou zijn omdat de vordering van eiseres strekt tot het bekomen van een advies alvorens tot de afdanking over te gaan; dat dit advies niet aan de bevoegdheid van deze Raad is onderworpen;

Overwegende dat de betwisting nopens de bevoegdheid van de rechtbank een betwisting is van de vordering van eiseres;

Overwegende dat eiseres voorhoudt dat de wetgever niet uitdrukkelijk de dringende redenen heeft bepaald, welke onmiddellijke afdanking rechtvaardigen; dat het hem toegelaten is de betrokkene in dienst te houden tot de rechtbank door rechterlijke beslissing de verbreking van de arbeidsovereenkomst uitspreekt op grond van de aangehaalde grove feiten;

Overwegende dat eiseres in afwachting van de uitspraak over haar eis verweerder bij brief van 9 november 1966 heeft opgezegd met een vooropzeggingstermijn van 14 dagen, die ingaat vanaf het ogenblik dat verweerder geen lid meer zal zijn van de ondernemingsraad;

Overwegende dat, onafgezien van de bijzondere aard van deze afdanking — waarover later zal worden gehandeld —, geen enkele wettekst aan eiseres verbiedt de verbreking van een arbeidsovereenkomst te vorderen voor de bevoegde rechtbank; dat, integendeel overeenkomstig het bepaalde in art. 16 van de wet inzake de arbeidsovereenkomst voorzien is dat de arbeidsovereenkomst « Behoudens de algemene wijzen waarop verbintenissen te niet gaan, nemen de verbintenissen uit de door deze wet geregelde overeenkomst een einde », wanneer er een gegronde reden bestaat;

Overwegende dat eiseres zulke reden van verbreking omstandig beschrijft in de inleidende dagvaarding dd. 31 december 1966, en aan de werkrechtensraad, die bevoegd is voor alle geschillen aangaande de arbeidsovereenkomst vraagt vast te stellen dat de aangehaalde redenen de onmiddellijke doorzending zonder schadevergoeding op grond van art. 21 van de wet op de ondernemingsraden, rechtvaardigen; dat uit de bewoordingen van beide dagvaardingen niet een advies maar een rechterlijke beslissing wordt beoogd op grond van de tegen verweerder aangehaalde feiten;

Overwegende dat eiseres, die in casu uit eigen initiatief de zaak voor de rechtbank heeft ingeleid, ook dezelfde

grieven had kunnen doen gelden als verweermiddel en zich steunt op een reeks feiten die een toestand uitmaken, die voor de verbreking wordt ingeroepen;

Overwegende dat, daar waar de wetgever zelf de feiten niet heeft bepaald die als dringende redenen kunnen gelden en de beslissing overlaat aan de wijsheid van de rechter, men het de werkgever niet kan ten kwade duiden wanneer hij de verantwoordelijkheid niet neemt om de overeenkomst onmiddellijk te verbreken om redenen, die misschien later door de bevoegde rechtbank onvoldoende zouden worden geacht;

Overwegende dat zulke houding vanwege de werkgever des te meer redelijk en natuurlijk voorkomt dat in gevallen, waarin, zoals in casu, het gaat over een lid van de ondernemingsraad, waaraan een enorme en buitengewone vergoeding te pas komt; dat dit geschil in principe alleen gaat over deze vergoeding daar eiseres door haar hoger vermelde brief van 9 november 1966 aanbiedt een opzeggingstermijn van 14 dagen in acht te nemen; dat het dus volkomen aanvaardbaar, maar ook billijk is dat, daar waar de wetgever zelf de verantwoordelijkheid niet nam de geldige redenen tot verbreking te bepalen, de partijen niet wensen de verantwoordelijkheid over te nemen en zich dus wenden tot de rechtbank om zich naar haar uitspraak te schikken;

Overwegende dat de vordering van eiser regelmatig en ontvankelijk is;

Ten gronde :

Overwegende dat verweerder vervolgens laattijdige betekening van de aangehaalde feiten inroept; dat echter de opeenvolgende kwestige feiten regelmatig en herhaaldelijk aan eiser werden betekend; dat deze feiten een voortdurende toestand uitmaken waardoor alle verhouding tussen werkgever en werknemers onmogelijk wordt gemaakt;

dat reeds op 20 september 1966 in verzoening werd geroepen door de griffier van deze Raad en dat eiseres verder met bekwame spoed de zaak verder heeft behandeld; dat evenmin het in dienst houden van verweerder hier kan ingeroepen worden daar geen enkele wettelijke voorziening dat het niet onmiddellijk doorzenden van een werknemer moet worden aangezien als gevolg hebbend dat de werkgever geen reden had tot onmiddellijke doorzending;

Overwegende dat de onmiddellijke betekening in hoofdzaak als rechtgrond heeft de aangehaalde feiten in de betekening die met de ingeroepen feiten ter zitting zouden kunnen worden vergeleken ten einde de aard ervan te kunnen nagaan;

Overwegende dat eiseres in haar inleidende dagvaarding steunt op ernstige grieven die zij omstandig omschrijft en die kunnen samengevat worden als volgt: toonbeeld van wangedrag en bandeloosheid in de firma, belediging tegenover zijn hiërarchische oversten, herhaalde onwettige afwezigheid en ondermeer om te gaan drinken;

Overwegende dat uit de elementen van de bundel blijkt :

1. dat verweerder tijdens de zitting van de ondernemingsraad van 10 november 1965 op vraag van de syndikale afgevaardigden voor onbepaalde tijd werd geschorst voor grove feiten gebeurd op 23 september 1965;
2. dat verweerder menigvuldig en onverantwoord afwezig was, namelijk uit de verschillende aangetekende brieven van 15 juli 1966, 12 september 1966 en 10 november 1966;
3. dat dit toonbeeld van wangedrag daarenboven nog bevestigd wordt door schriftelijke getuigenissen, te weten van Herman Hendrickx die een zekere drankzucht van verweerder bevestigt, zomede bedreigingen tegen een

overste, luidend : « als ik hem vast krijg dan is het erg » en « ik zal hem wel vinden » ; vervolgens van Henri Van Thielen ter bevestiging van drankzucht, ten slotte van Paul Van Minsel die getuigt dat verweerder « onder invloed van drank scheen op 12 juli 1966 rond 17 uur », toen hij zich aan de burelen heeft aangeboden, en dit op dezelfde dag dat Dokter J. Smeesters van Tienen, contro'erende geneesheer, tijdens zijn bezoek aan huis van verweerder vanwege diens echtgenote als verklaring kreeg dat verweerder op zijn werk was en dus niet ziek thuis;

Deze grove fouten: herhaaldelijke afwezigheid zonder verantwoording, leugenachtigheid om ziekte voor te wenden om te gaan drinken, worden nog verergerd door het feit dat verweerder als lid van de ondernemingsraad eerder het goede voorbeeld had moeten geven voor zijn werkmakkers;

Overwegende dat verweerder zich vergenoegt met de verklaring dat eiseres een middel zoekt om hem af te danken zonder schadevergoeding in hoofde van zijn hoedanigheid als lid van de ondernemingsraad, maar niet bewijst noch aanbiedt te bewijzen dat zijn afwezigheden zouden gewettigd zijn ingevolge zijn syndikale taak: dat al de aangehaalde en bewezen feiten zouden vals zijn;

Overwegende dat, rekening houdend met al deze omstandigheden, het blijkt dat de opeenvolgende ingeroepen feiten, een voortdurende toestand uitmaken welke verweerder niet wenst te veranderen, en welke een ernstig vergrijp uitmaken tegen de verplichtingen van de werkgever, eiseres, die de verbreking van de arbeidsovereenkomst ten laste van de werknemer, verweerder, wettigt zonder opzeggingsvergoeding overeenkomstig de wet op de ondernemingsraden;

Overwegende dat de tegeneis van verweerder derhalve niet gegrond is;

Om deze redenen en gelet op artikels 2, 34, 37, 41 en 64 van de wet van 15 juni 1935;

Het Arbeidsgerecht van Leuven, Kamer voor Werklieden, verwerpt alle andere en eventueel meer omvattende besluiten, en verklaart de vordering van eiseres ontvankelijk en gegrond omdat de door eiseres aangehaalde feiten een ernstig vergrijp zijn tegen de verplichtingen van de werknemer die de opzegging van het arbeidscontract te zijnen laste wettigen zonder schadevergoeding inzake de wet op de ondernemingsraden;

Bevestigt de brief van 9 november 1966 van eisers, welke de opzegging aan verweerder betekende; en verklaart dat de daarin vermelde vooropzeggingsstermijn van 14 dagen aanvangt op de datum van de betekening van het tussen te komen vonnis;

Verklaart de tegeneis van verweerder derhalve ontvankelijk maar niet gegrond en veroordeelt hem tot de kosten van het geding.

BALIELEVEN

Vlaamse Conferentie van de Balie bij het Hof van Beroep te Gent

De Vlaamse Conferentie der Balie bij het Hof van Beroep te Gent, richt een reeks belangrijke voordrachtavonden in die hieronder worden aangekondigd.

Voordrachtenreeks 1969.

Vrijdag 28 februari 1969 te 20 uur in de lokalen van de Bank van Brussel, Kouter, Gent, Professor W. Binsbergen (Utrecht): « Politiek cabaret en belediging van gezagsdragers ».

Donderdag 13 maart 1969 te 20 uur in de lokalen van de Kredietbank, Kouter, Gent, de Heer Hubert Beuve-Méry

(Directeur « Le Monde »): « Le droit d'information de l'homme moderne ».

Dinsdag 25 maart 1969 te 20 uur in de academieraadzaal van de Rijksuniversiteit, Voldersstraat te Gent, Marnix Gijsen: « Oud en nieuw in de diplomatie ».

Alle belangstellenden zijn welkom.

Conferentie van de Jonge Balie te Leuven

Aangezien een grondige kennis van de bepalingen van het Gerechdelijk Wetboek een conditio sine qua non is om deze te kunnen toepassen, richtte de Conferentie van de Jonge Balie te Leuven in samenwerking met de Conferentie van Mechelen, op 8 februari jl. een studiedag in.

Na een welkomwoord uitgesproken door Mr. A. Mombaerts, voorzitter van de Conferentie te Leuven, leidde Prof. Krings, Koninklijk Commissaris, de studiedag in met een voordracht over de nieuwe rechterlijke organisatie. De nieuwe bevoegdheidsregeling werd besproken door Mr. Heurterre van de Balie te Antwerpen, assistent V.U.B., terwijl de nieuwe procedure belicht werd door Mr. M. Storme, van de Balie te Gent, docent aan de Rijksuniversiteit.

Een gezamenlijke lunch in de salons Georges bracht even verwarming en tevens verademing.

Met onverpoosde ijver werden in de namiddag enkele bijzondere procedures onder de loep genomen door Mr. W. Delva van de Balie te Gent, Prof. aan de Rijksuniversiteit. Hoewel de beslagrechter het levenslicht nog moet zien, besprak M. Lamiroy, rechter in de rechtbank te Brugge, alvast het nieuwe uitvoerings- en beslagrecht.

Het hoeft geen betoog dat de paneeldiscussie zeer levendig verliep. Nog niet alle problemen blijken voor de aanwezigen uit de weg geruimd. Derhalve stelde Mr. Neefs, voorzitter van de conferentie van Mechelen, voor verdere besprekingen voor een studiedag te Mechelen voor te behouden.

G. Van Bruystegem.

MEDEDELINGEN

Katholieke Universiteit te Leuven.
Afscheidcollege van Prof. Fernand Collin.

Op dinsdag 11 maart a.s. zal Prof. Fernand Collin, die tot het emeritaat is gekomen, te 16 uur in het College « De Valk », Tiensestraat 41 te Leuven, zijn afscheidscollege houden.

Hij koos als onderwerp: « Het gebruik van een rekenmunt in zeerecht ».

Het college zal gevolgd worden door een receptie.

Instituut voor Arbeidsrecht
Fakuteit der Rechtsgeleerdheid
Leuven Nederlands

De nieuwe wet van 5 december 1968 betreffende de collectieve arbeidsovereenkomsten en de paritaire comités.

STUDIEDAG

Zaterdag 22 maart 1969 - Collegium Falconis
Tiensestraat 41, Leuven

In het Staatsblad van 15 januari 1969 verscheen de wet van 5 december 1968 betreffende de collectieve arbeidsovereenkomsten en de paritaire comités.

Voor de eerste maal werd aldus in ons land een volwaardig wettelijk statuut uitgewerkt voor de collectieve arbeidsovereenkomsten.

De nieuwe wet brengt tal van essentiële wijzigingen aan de bestaande regelen en aan die betreffende het statuut

van de vakorganisaties om in rechte op te treden, het bindend karakter van de collectieve arbeidsovereenkomst en de voorgeschreven formaliteiten m.b.t. de neerlegging van collectieve arbeidsovereenkomsten, de opzegging ervan enz.

Daar deze nieuwe wet tal van vragen oproept en ongetwijfeld aanleiding zal geven tot heel wat geschillen en interessante rechtspraak, heeft het Instituut voor Arbeidsrecht van de Leuvense Rechtsfakulteit geoordeeld een studiedag te wijden aan de nieuwe wet.

Het Instituut is ervan overtuigd dat deze studiedag ruime belangstelling zal wekken bij de vele vertegenwoordigers van de syndicale en patronale groeperingen, bij de bedrijfsjuristen en bij de vele anderen die dagelijks geconfronteerd worden met de problemen van de collectieve arbeidsverhoudingen in ons land.

PROGRAMMA

9.45 uur

Woord van welkom.

« Arbeidsverhoudingen en collectief overleg: fundamentele opties van de Wetgever », algemene inleiding door Senator C. De Clercq, Senaatsverslaggever

« Institutionaliseren van de collectieve arbeidsovereenkomst en juridisch statuut van de vakorganisaties », referaat door Prof. Dr. R. Blanpain, Directeur van het Instituut voor Arbeidsrecht

12 uur

Receptie en Lunch

14.30 uur

« Inhoud en binding van de collectieve arbeidsovereenkomst », referaat door de heer C. Quisthoudt, Juridisch Adviseur van het A.C.V.

Algemene Bespreking

16.30 uur

Einde.

Aan de deelnemers aan de studiedag zal een uitgebreide dokumentatiemap worden ter hand gesteld

Er is een parkeergelegenheid op de parking tegenover de Rechtsfakulteit en op de binnenplaatsen van de fakulteit. De parkeerruimten kunnen via de Tiensestraat of via het Mgr. Ladeuzeplein worden bereikt.

TIJDSCHRIFTEN

Omnilegie: jg. 1968 - nr. sept.-okt.-nov.:
Wetgeving.

Tijdschrift voor de Vrederechters: jg. 1968 - nr. 12:
Inhoudstafel 1968.

Tijdschrift voor Gemeenterecht: jg. 1969 - nr. 1:
Mast A., boekbespreking. — Aansprakelijkheid der gemeenten. — Gemeentebelastingen. — Burgerlijke Stand. — Gemeentepolitie. — Polders en wateringen. — Stedebouw.

De Gemeente: jg. 1969 - nr. 1:

Jaarlijkse Algemene Vergaderingen van de Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten en van haar Afdeling — Openbare Onderstand. — Brussel 30 nov. 1968. — Lippens W., De nieuwe wet van 28 december 1967, op de onbevaarbare waterlopen. — Maes R., Parlementaire kroniek. — Verhasselt J., Verzorg uw taal.

Nederlands Juristenblad: jg. 1969 - nr. 7:

Van Panhuys H.F., Zuid-Afrika en de Unctad. — Toepassing van de voorlopige hechtenis. — Ontwerp van Wet. — Commissie ter bestudering van de rechterlijke bevelen tot handhaving van de openbare orde. — Automatisering juridische documentatie.